№ 210 ՈՒՐԲԱԹ, 25 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ

1915

ՔԱՌԱՍՈՒՆԶՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՈՒՐԲԱԹ, 25 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ № 210

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 ռուբլի. ամսական 85 կոպ. Առանձին համարները ԱՄԵՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.

Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Соломоновская ул., № 21.

Tiflis, Rédaction „Mschak“

Խմբագրատան տելեֆոն № 2—53.

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խմբագրութ-նը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզւով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20—10 կոպ.

Տպարանի տելեֆոն № 67.

Վէրօնիկա Խանդանեանը որդոց հետ՝ Երեմիա, Գեղամ, Աղասի, Հրայր, Իւղաբէր, Արշակ Տէր-Մարտիրոսեանները, Լիւսի և Օլի Սեւումեանները խորին վշտով յայտնում են ազգականներին և ծանօթներին իրանց թանգագին ամուսնու, հօր և աներոջ

ԵՐԵՄԻԱ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ ԽԱՆԴԱՆԵԱՆԻ

մահվան մասին։ Ամբիծքը երեկոյեան ժամը $7^{1}/_{2}$-ին, հանգուցեալի բնակարանում՝ Բէբութեան փողոց № 29։ Թաղումը վաղը՝ շաբաթ։
677. 2—1

Սեպտ. 23-ին, կէսօրվայ ժ. 5-ին վախճանվեց, երկարատև ու ծանր հիւանդութիւնից յետոյ, գեներալ-մայօրի այրի

ԵԿԱՏԵՐԻՆԱ ՄԻԽԱՅԼՕՎՆԱ ՎԱՐՇԱՄԵԱՆԸ

(Ծնեալ իշխանուհի ԱԲԱՄԵԼԻԿ)

որի մասին խորին վշտով յայտնում են ազգականներին և ծանօթներին դուստրը՝ Եկատէրինա Իվանօվնա և փեսայ՝ Արշակ Ս. Բաբեանները։ Հոգեհանգիստը այսօր, սեպտ. 25-ին, երեկ. ժ. 7-ին։ Յուղարկաւորութիւնը հանգուցեալի բնակարանից (Սուղէբնայա փող. № 26) վաղը՝ շաբաթ, առ. ժ. 10-ին դէպի Մողնու եկեղեցին։ Թաղումը Խօջիվանքի գերեզմանատանը։
676. 1—1

ԿՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ԵՒ ՎԻՐԱԲՈՒԺԱԿԱՆ
ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Ռտիշչեվսկայա 13, տելէֆօն 4—21.

Ընդունելութիւն թէ կանանց և թէ ներքին, նոյնպէս և վիրաբուժութեան կարիք ունեցող մնայուն (стаціонарь) հիւանդների (բացի վարակիչ և հոգեկան հիւանդութիւններից) վաղօրօք գրվելու պայմանով։
Ընդունելութիւն՝ կանանց հիւանդ. ամեն օր՝ ժ. 1—12 առ.։

Հիւանդանոցի բժիշկները

Ա. Ա. Ցարութիւնեան
Ն. Ն. Վեսելօվզօրով
Վ. Ա. Ջակրժեվսկի
Ի. Գ. Կալամկարեան
Ա. Ա. Նովիցկիյ
Գ. Ն. Տէր-Ներսէսեան
Ա. Ր. Փիշէր
Ս. Գ. Ճահպարոնեանց
(չ. ու. կ.) առ 970. 100—91

Ներքին հիւանդութիւնների մասնագէտ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Գ. Գ. ՄԵՀՐԱԲԵԱՆՑ

ՆԵՐՔԻՆ հիւանդութիւնների ընդունելութիւն. առանձնապէս կրծքի, թոքերի, ԹՈՔԱԽՏԻ և սրտի. բժշկութիւն նաև խառն ՏՈՒԲԵՐԿՈՒԼԻՆՆԵՐՈՎ, արհեստական ՆԵՎՄՕՏՕՐԱԿՍՈՎ. Թոքերի և սրտի, նաև ուրիշ օր՝ գանների քննութիւնը և լուսանկարելը լուսաւորված ՌՆՏԳԷՆԵԱՆ ՃԱՌԱԳԱՅԹՆԵՐՈՎ։ Ամեն օր՝ 9—1 ժամ. ցեր. և 5—7 ժամ. երեկոյեան։ ՉՔԱՒՈՐՆԵՐԻՆ առ ժ. 9—10 ՁՐԻ։ Бебутовская, 23. тел. 7-29.
առ. (ա. օ.) 504. 100—45

ԱՏԱՄՆԱԲՈՒԺԱՐԱՆ ԵՒ ԼԱԲՕՐԱՏՕՐԻԱ
ԱՄՈՒՍԻՆՆԵՐԻ ԿԵՕՆՃԵԱՆ

Պլոմբ—ոսկուց, արծաթից, փարֆօրից և այլն։ Ատամի հեռացումը առանց ցաւի։ Արհեստական ատամներ ոսկուց (առանց քիմքի) և կաուչուկից՝ կատարելագործված մեթօդով։
Ընդուն. 10—2 առաւ. 4—7 երեկ. Լերմօնտովսկայա փողոց № 1. Մուտքը պերէուլկից։
(ա. օ.) առ. 515. 100—35

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻ ԴԷՄ

ՌՈՒՍ-ԹԻՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
22 սեպտեմբերի

ՊԵՏՐՕԳՐԱԴ. — Պաշտօնական։ Գերագոյն Զօրահրամանատարի շտաբի կողմից.

Սև ծովի շրջանում՝ Խօփից դէպի հարաւ-արևմուտք միայն ընդհարումներն են առաջապահ զօրամասերի միջև։ Թօրթում լճից դէպի հարաւ-արևելք՝ Կեղիկ և Արտօսա գիւղերի միջև ընկած ճակատի վրա, Խօրասանից դէպի հիւսիս-արևմուտք սեպտեմբերի 21-ին մութն ընկնելով թիւրքերը փորձեր արին առաջանալ, բայց կանգնեցրինք մեր կրակով։ Խօրասանից դէպի հարաւ, Կուրֆա գիւղի մօտ եղան մի քանի ընդհարումներ թիւրքերի առաջապահ զօրամասերի հետ։

ՍԵՎԱՍՏՕՊՕԼ. — Թիւրքաց մի նաւ, որ գնում էր դէպի Վիզէ զինուորական մթերքով, ջրասուզվեց մեր ռազմանաւից։

ՅՈՅՆԵՐԻ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ԹԻՒՐՔԻԱՅՈՒՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
23 սեպտեմբերի

ԲՈՒԽԱՐԷՍՏ. — Կ. Պոլսից հաղորդում են, որ այն րոպէից, երբ յայտնի դարձաւ Յունաստանի զօրահանութիւնը, թիւրքաց իշխանութիւնները ձեռնարկել են խիստ հալածելու յոյն տարրը, որ ներկայումս մատնված է հայերի վիճակին։ Առանց որևէ առիթի կատարվում են մասսայական ձերբակալութիւններ։ Մինչև 45 տարեկան տղամարդիկ զօրքի մէջ ուղարկվելու պատրուակով կալանաւորվում և ուղարկվում են Փոքր-Ասիա։

«ГОЛОСЪ КАВКАЗА»-ի ԾՐԱԳԻՐԸ

Կովկասի ռուս սօխւմնիկների օրգան «Голосъ Кавказа»-ն տպել է մի յօդուած «Что нужно Россіи» վերնագրով, որի IV գլուխը վերաբերում է մեզ հայերիս, և որը հետաքրքրական համարելով, որպէս սօխւմնիկների կարծիք, տալիս ենք ամբողջովին։

* *

Ձմեռային արշաւանքը քթներիս առաջ է, դժուարութիւնները յետազայումն են, և մենք պէտք է ապահովենք ճանապարհը դէպի Թիւրքիայի խորքը, որպէս զի առանց խոչընդոտների հասնենք մեր նպատակակէտին՝ մինչև Միջերկրական ծովի ափերը, մինչև Կոնիա, մինչև Բաղդադ և, միանալով դաշնակից անգլիական զօրքերի հետ, վերջին հարուածով արտաքսենք բարբարոսներին Փոքր Ասիայից։

Մեզ, ի հարկէ, անծանօթ են Թիւրքիայի դէմ պատերազմ վարողների ռազմագիտական նկատումները, սակայն ձեռքի տակ եղած փաստերը իրաւունք են տալիս կարծելու, որ մենք շատ լաւ չը գիտենք, թէ որպիսի դժուարութիւնների կը հանդիպենք մենք առաջխաղացման ժամանակ։ Հայաստանի այն մասը, որ ներկայումս գրաւված է մեր ձեռքով, իրանից ներկայացնում է Ալաշկերտի, Մուշի և Վանի շրջանների հովիտները, իսկ յետոյ սկսվում են անմատչելի վայրեր՝ լեռնաշղթաներ, որոնց վրայից անցնելը ձմեռը անհնարին է և անիմաստ, եթէ ի նկատի ունենանք այն հանգամանքը, որ այդ երկիրը յիշեցնում է Շուէյցի և Աքքադի նախկին կուլտուրան. չը կայ ոչ մի ճանապարհ, իսկ խճուղիների մասին աւելորդ է մտածել։ Սկսած Շատախից (Վանի լճի հարաւային ափը) ձգւում են Մոկսի անանցանելի լեռնաշղթաները և դաժան ձմեռը վերջնականապէս փակում է մեր ճամբան դէպի Միջագետք։ Դեռ IX դարում արաբները աւերելով ողջ Հայաստանը չը կարողացան տիրանալ Մոկսին և ետ դարձան, իսկ մեզ համար աւելի վատ կը լինի։ Մոկսից դէպի հիւսիս ընկած են Վուշիկի երկրի (Ռշտունեաց) անանցանելի կիրճերը, իսկ յետոյ՝ երկիրը իսկապէս մատչելի է և հեշտ է հասնել անգամ մինչև Պաղեստին։

Մանազկերտի ուղղութեամբ մեր դրութիւնը առաջխաղացման մտքով առաւել դժուարին է, որովհետև մենք գործ պէտք է ունենանք անմատչելի Սասունի (Շենիկ, Սեմալ, Տալվորիկ, Սինօսի լեռներ) հետ, որը ձմեռ ժամանակ Մոկսի նման [illegible] է ներկայացնում։ Սասունից դէպի հիւսիս սկսվում է Էրզրումի վիլայէթը, իսկ մենք արդէն լաւ գիտենք, որ այդ վիլայէթը հարուստ է լեռնային անմատչելի բարձունքներով և ձմեռը, ինչպէս այստեղ, նոյնպէս և Սասունում, թագաւորում է գրեթէ 8—9 ամիս և ձմեռը այստեղ արդէն սկսվել է։ Օլթիի ուղղութեամբ մեզ խանգարում են մեր սահմանին մօտ ընկած լեռնաշղթաները, իսկ այնուհետև ճամբան հարթ հաւասար է ափսէի նման։

Մեր տեսութիւնից պարզ երևում է, որ մեզ համար ամեն կողմ ձմեռը փակում է ճամբաները և մեր զօրքի համար շատ դժուար կը լինի աջողութեամբ կտրել թիւրքերի շղթան և հասնել վերջնական կէտին։

Սակայն այդ կարելի է անել այժմ և ձմեռվայ խիստ ժամանակ արշաւանքը աջող առաջ վարել։

Եթէ յարձակումը սկսվի միաժամանակ բոլոր ուղղութիւնների վրա, ապա մենք առանց որևէ դժուարութիւնների կը գրաւենք Վանի ուղղութեամբ եղած Սղերդ քաղաքը, յետոյ Բիթլիսը, որտեղից բացվում են երկու ճանապարհ դէպի Դիարբեքիր։ Մանազկերտի ուղղութեամբ մենք պէտք է կտրենք թիւրքերի շղթան դէպի Մուշ և Սասուն, որպէսզի թեթևացնենք առաջխաղացումը դէպի Էրզրում։ Էրզրումի առաջխաղացումը թեթևացնելու համար պէտք է կտրել և ուրիշ շղթայ՝ Օլօր-Իշխան-Իդ-Օլթիի ուղղութեամբ և միաժամանակ հիւսիսից Թօրթումի վրայով, արևելքից Հասանկալէի վրայով և հարաւից Կիւմ-Կիւմի վրայով գնալ Էրզրում։

Էրզրումի առումով մեր գործը վերջնականապէս ապահոված է, և մէկը միւսի ետևից մեր ձեռքը կանցնեն Դերջանը, Բաբերդը, Երզնկան, Քեմախը, Խոտորջուրը մինչև Արաբկիր և Սեբաստիա, որովհետև այդ սանջակներում Թիւրքիան բերդեր չունի։ Իսկ այդ սանջակների գրաւումով մինչև Սեբաստիայի վիլայէթը, դժուար չի լինի տիրանալ և Սև ծովի ափերին մինչև Սամսոն։

Եթէ ռազմական գործողութիւնների ծրագիրը գոնէ մասամբ նման լինի իմ ցուցադրած շրջաններին, այն դէպքում մեր զօրքերը կը հասնեն մինչև Ապառաժուտ Կիլիկիան. այնուհետև մեր առաջ է Միջերկրական ծովը։ Այդ ճանապարհին մեր առջև ընկած է դժուարանցանելի Տաւրոսի լեռնաշղթան, բայց մենք դրա փոխարէն Թիւրքիան բաժան-բաժան կանենք, կը կտրենք Սիրիան, Պաղեստինը, Միջագետքը, Հայաստանը և Արաբիան։

Ռազմական գործողութիւնների մեր ընդգծած ծրագիրը, Թիւրքական բանակը վերջնականապէս ջարդելու, անյետաձգելիօրէն անհրաժեշտ է յենակէտ ստեղծել գոնէ Ատրպատականում, կամ ուղղակի գրաւել Հիւսիսային Պարսկաստանը մինչև Թիւրքիայի սահմանները։

ՄԱՆԱԶԿԵՐՏ

Մանազկերտ քաղաքը և իր շրջակաները, ուր 7—8 ամիս է մեր և թիւրք զօրքերի միջև տեղի են ունենում յամառ կռիւներ, հայկական տիրապետութեան ժամանակ կազմում էին Մեծ-Հայաստանի Տուրուբերան նահանգի Ապահունիք գաւառը։ Մանազկերտ քաղաքն էլ այդ ժամանակ երբեմն կոչվում էր նաև Մանաւազկերտ։

Մովսէս Խորենացու պատմութեանը նայելով՝ այս քաղաքը պէտք է շինած լինի մեր Հայկ նահապետի Մանաւազ թոռը, որից սերվել էր Մանաւազեան իշխանական տունը, որ իշխում էր Ապահունեաց գաւառին, իսկ բևեռագիր արձանագրութիւններին նայելով՝ Մանազկերտը շինել է Ուրարդուի ամենանշանաւոր թագաւոր Մինուասը մօտաւորապէս Քրիստոսից 830 տարի առաջ։

Ուրարդուի տիրապետութեան տակ ընկնելուց առաջ՝ Ապահունեաց գաւառը կազմում էր Միջին Հայաստանի կամ, ինչպէս բևեռագիր արձանագրութիւնների մէջ կոչվում է, Նայիրիի 23 թագաւորութիւններից մէկը, որոնց հետ Ասորեստանի թագաւոր Թուգլաթ-Հալալ-Ասարը երկարատև յամառ կռիւներ ունեցաւ։ Այդ թագաւորի թողած արձանագրութիւնների մէջ Ապահունիքը կոչվում է Աբայէնի։

Աբայէնիի թագաւորը Նայիրիի միւս 22 թագաւորների հետ ընկճվում է 1100 թւին Ասորեստանի զօրութեան առաջ և ստիպված է լինում ճանաչել նրա գերիշխանութիւնը։ Սակայն դա երկար չէ տևում. Նայիրիի թագաւորները միանալով թօթափում են Ասորեստանի լուծը և վերականգնում իրանց անկախութիւնը։

IX դարում ամբողջ Նայիրի երկիրը նուաճում է Ուրարդուի թագաւոր Արգիշտին, և տեղական արքայիկները զրկվում են անկախութիւնից կամ Ուրարդուին հարկատու դառնում։

Շատ հաւանական է, որ Մանաւազեան նախարարական ցեղը հին աբայէնեան թագաւորների շառաւիղն էր հանդիսանում։

Այս ցեղը թէպէտ պատկանում էր նախարարական մեծ տներին, սակայն Հայաստանի պատմութեան մէջ աչքի ընկնող ոչ մի գործ չէ կատարել։ Միայն Տրդատ թագաւորի մահից յետոյ՝ նրա որդի Խոսրովի օրով Մանաւազեան ցեղը Որդունի ցեղի հետ կռւի բռնվելով՝ սկսում է վրդովել երկիրը և աւերածութեան ու արիւնհեղութեան պատճառ լինել։ Ոչ Խոսրով թագաւորը, ոչ Վրթանէս կաթողիկոսը և ոչ էլ Ալբիանոս եպիսկոպոսն իրանց միջամտութեամբ չեն կարողանում նրանց հաշտեցնել. այդ պատճառով թագաւորի հրամանով Վաչէ Մամիկոնեան սպարապետը ազգովին ոչնչացնում է երկու ցեղերը և նրանց կալուածները յարքունիս գրաւում։

Քրիստոնէութիւն ընդունելուց յետոյ Մանազկերտ քաղաքը կրօնական մեծ նշանակութիւն է ստանում, որովհետև Մանազկերտի քրմապետ Ալբիանոսը մկրտվելով եպիսկոպոսական աստիճան է ստանում և այնուհետև իր բարեպաշտութեամբ այնպիսի ժողովրդականութիւն է վայելում, որ նրա ցեղից ընտրվում են հինգ կաթողիկոսներ (Շահակ I, Յուսիկ II, Շահակ II, Զաւէն և Ասպուրակէս)։

Այնուհետև Մանազկերտը պատմութեան մէջ շատ քիչ անգամ է յիշատակվում մինչև X դարի սկիզբը, երբ նա դառնում է առանձին արաբական վասալական իշխանութեան մայրաքաղաք։

Իսկապէս Մանազկերտի քաղաքական նշանակութիւնը հէնց այս ժամանակից է սկսում բարձրանալ, որովհետև նա, գտնվելով արաբացոց, հայ թագաւորների և Տայոց կիւրապաղատի երկիրների միջավայրում՝ ռազմական մեծ առաւելութիւն էր ներկայացնում, այդ պատճառով էլ այդ ժամանակ Մանազկերտը սաստիկ ամրացված էր և հանդիսանում էր որպէս մի անառիկ բերդ։

Երբ 987 թւին Մանազկերտի վերջին ամիրա Բատը մեռաւ, Տայոց կիւրապաղատ Դաւիթը Մանազկերտն առաւ, այնտեղից դուրս քշեց մահմեդականներին և նրանց տեղը վրացիներ ու հայեր բնակեցրեց։

Այս անցքը սաստիկ գրգռեց այն ժամանակվայ մահմեդական աշխարհը, ուստի և մահմեդականներն անթիւ ու անհամար բազմութեամբ արշաւեցին Հայաստան և պաշարեցին Ապահունեաց գաւառը, աւերելով անցած ճանապարհը։ Դրանց ասպատակութիւնների առաջն առան հայոց Գագիկ I, վրաց Բագրատ թագաւորները և Տայոց կիւրապաղատ Դաւիթը, որոնք նրանց ջարդեցին և երկիրը մաքրեցին հրոսակներից։

1000 թւին մեռաւ Դաւիթ կիւրապաղատը և անժառանգ լինելով իր տէրութիւնը կտակեց յունաց Վասիլ կայսրին։

Սրանից յետոյ 1054 թւին Մանազկերտը պաշարեց սելջուկների ցեղապետ Տուղրիլ բէկը, բայց չը կարողանալով վերցնել քաղաքը՝ ամբողջ շրջակաները հրի ու սրի ճարակ դարձրեց, այնպէս որ, բացի Մանազկերտից, ողջ Ապահունեաց գաւառում մի կենդանի մարդ չը մնաց. բոլոր սարերը, ձորերը, այրերն ու անտառները ծածկվեցին տարաբաղդ հայերի դիակներով և դարձան վայրի կենդանիների կերակուր։

Ժամանակակից պատմագիր Արիստակէս Լաստիվերցին, հայ ազգի այդ ողբերգակ Երեմիա մարգարէն, սրտամորմոք կերպով է նկարագրում այդ աղէտները և ողբում իր ազգի վիճակը, որի բաժինը շարունակ արիւն ու արցունք է եղել։

1067 թւին Մանազկերտը պաշարեց Տուղրիլ բէկի եղբայրը Ալփ-Ասլանը. սակայն նա էլ անյաջողութեան հանդիպեց, որովհետև քաղաքի հայ քահանաներից մէկը պաշտպանողական մեքենաներ հնարեց, որ ի դերև էր հանում թշնամու պաշարողական գործիքների հարուածները։ Միւս կողմից էլ մի յոյն զինուոր մի դիւրավառ հեղուկ պատրաստեց և սպիտակ դրօշակը ձեռքին գնալով թշնամու բանակը՝ թափեց այդ հեղուկը պաշարողական գործիքների վրա և ոչնչացրեց։

Միւնոյն թւին յունաց Դիօժէն կայսրը, ցանկանալով Ալփ-Ասլանի առաջխաղացման առաջն առնել, մօտ 500,000 զօրքով արշաւեց նրա վրա։ Կռիւը տեղի ունեցաւ Ապահունեաց գաւառում, ուր յոյները ջարդվեցին, Դիօժէն կայսրը գերի ընկաւ և Մանազկերտն էլ առնվեց։ Սրանից յետոյ Մանազկերտի քաղաքական նշանակութիւնն ընկնում է և նա այնուհետև վիճակակից է լինում Հայաստանի միւս քաղաքներին, որոնք փոփոխակի ընկնելով թաթարների և թիւրքերի ձեռքը՝ աւերվեցին, անշքացան և նրանց մէջ անհետացան հին դարաւոր քաղաքակրթութեան հետքերը։

Հրի և սրի միջից անցնելով այդ հինաւուրց քաղաքը՝ հասել է մեր օրերը, որպէս մի անշուք կոթող հայի փառաւոր քաղաքական կեանքի և բարձր կուլտուրայի։

Մոռացայ տեղումը յիշել, որ մեր պատմագիրներից մի քանիսը Մանազկերտը համարում են Հարք գաւառում։

Այս քաղաքի շրջակայ Հեր գիւղից էր Դաւիթ Անյաղթ փիլիսոփան, որ թողել է Արիստոտելի վարդապետութեան մեկնութիւնը։

Ե. Վարդանեան

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

ՌՈՒՍ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՌՈՒՍ-ԱՒՍՏՐԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
23 սեպտեմբերի

ՊԵՏՐՕԳՐԱԴ. — Պաշտօնական։ Գերագոյն Զօրահրամանատարի շտաբի կողմից.

Եակօբշտադտի շրջանում սովորական հրացանաձգութիւնը մի փոքր կենդանացաւ Տիւակի մօտ՝ Եակօբշտադտից դէպի հարաւ-արևմուտք։

Գերմանացիք ռմբակոծեցին Ցարգրադի շրջանը։

Դվինսկի շրջանի զօրաճակատի վրա հրային կռիւը չը դադարեց։ Պօստավ շրջանից դէպի հարաւ հակառակորդը վանվեց Զագաչ կոչված տեղի խրամատներից։

Նարօչ և Վիշնեվսկա լճերի միջև հակառակորդը նորից ետ մղվեց։ Հետապնդելիս՝ մեր զօրքերը գրաւեցին Աբրամովշչիզնան։ Մենք գրաւեցինք Մինկա գիւղը՝ Սմօրգօնից դէպի հիւսիս։

Պրիպետայի շրջանում էական փոփոխութիւն չը կայ։

Ստոխոդի ակունքի մօտ հակառակորդը փորձեց նորից տիրել Պօժօգ գիւղին, յարձակում գործելով թնդանօթային կրակի պաշտպանութեամբ։ Յարձակումը վանվեց։

Զարտօրիյսկից դէպի հարաւ-արևմուտք թշնամին վանվեց դէպի Նովօսելկա գիւղը, ըստ որում մենք գերեցինք մօտ 150 զինուոր և վերցրինք 1 գնդացիր։

Կօլկից դէպի արևելք տեղի ունեցան մի քանի ընդհարումներ դէպի արևելք շարժվող հակառակորդի զօրախմբերի հետ։

ՖՐԱՆՍ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ԱՆԳԼՕ-ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
23 սեպտեմբերի

ՓԱՐԻԶ. — Պաշտօնական երեկոյեան հաղորդագրութիւն.

Արրասից դէպի արևելք՝ Կարպ գիւղի մօտ տեղի էր ունենում ուժեղ թնդանօթաձգութիւն։

Շամպանիում թշնամին առաջվայ նման ռմբակոծում է խեղդող գազերով Նավարէն ֆերմայի մօտի տարածութիւնը և Սուէնի շրջակայքը։ Մեր արտիլերիան եռանդով պատասխանում է, ռմբակոծելով գերմանական խրամատները և դաշտային ամրութիւնները։

Համարեա անընդհատ թնդանօթային կռիւ շարունակվեց Արգօններում և Ապրէմօնի անտառում, ինչպէս նաև Լօթարինգիայում։

Վօգէզներում մենք վանեցինք թշնամու գործած անակնկալ յարձակումը։

[illegible]

ԱՒՍՏՐՕ-ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
22 սեպտեմբերի

ՀՌՈՄ.—[illegible] ն. Տոնալէ շրջանում սեպտ. 20-ի երեկոյեան ալպիական զօրքերի մի զօրաբաժին, մագլցելով Տոնիոնօ սարն ի վեր, Սորիտօ հովտի վերին մասում, վանեց այնտեղ գտնվող թշնամու զօրամասերին, ոչնչացրեց ամրութիւնները և, խուսափելով թշնամու թնդանօթային կրակից, վերադարձաւ իր զօրագիծը։

Ֆէլլա հովտում թշնամին փորձեց յարձակում գործել, բայց վանվեց։

Կարսօյում շարունակվեց սովորական թընթանօթաձգութիւնը։

ԱՒՍՏՐՕ-ՍԵՐԲԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
23 սեպտեմբերի

ՆԻՇ.—Թշնամու մի աէրօպլան Նիշում ձգեց 7 ռումբ. սպանվեցին 2 աւստրիացի գերի։ Սերբիական թնդանօթային կրակից աէրօպլանը փախաւ բուլգարական սահմանի ուղղութեամբ։

ՍՕՖԻԱ.—Երէկ այստեղ իջաւ գերմանական մի աէրօպլան։ Նրա միջից իջած 2 գերմանացի օֆիցէրը ներկայացան բուլգարական օֆիցէրներին և նրանց հետ միասին եկան քաղաք։ Աէրօպլանի վրա կար մի գնդակացիր։ Օդագնացները պատմեցին, որ նրանք աջողութեամբ ռումբեր նետեցին Բէլգրադում և Նիշում։

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԲՈԼԳԱՐԻԱՅԻ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԽԶՎԱԾ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
22 սեպտեմբերի

ՍՕՖԻԱ.—Բուլգարական կառավարութեան պատասխանը ուլտիմատումին յանձնվեց ժամը 2 ու 40 րոպէին։ Պատասխանը անբաւարար է։ Ռուսաց դեսպան Սավինսկին տեղեկացրեց մինիստր-նախագահ Րադոսլավովին, որ դիւանագիտական յարաբերութիւնները Ռուսաստանի և Բուլղարիայի միջև խզված են։ Ռուսահպատակների շահերի պաշտպանութիւնը յանձնված է նիդէրլանդական հաւատարմատարին։

ԲՈՒԽԱՐԷՍՏ.—Բուլղարիայից հաղորդում են. «Ի նկատի ունենալով որ երէկ աւարտվեց զօրահանութիւնը, այստեղ դրութիւնը համարվում է անյուսալի։ Գերման օֆիցէրները արդէն գրաւել են գլխաւոր պաշտօնները բուլգարական գեներալ-շտաբի մէջ։

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ԶՕՐՔԵՐԸ ՍՕԼՈՒՆՈՒՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
22 սեպտեմբերի

ՊԱՐԻԶ.—Սօլունում զօրքերը ափ իջեցնելու առիթով Հաւասի գործակալութիւնը հաղորդում է, որ դաշնակից երկիրների կառավարութիւնները արդէն մի քանի օր առաջ որոշակի վճիռ էին կայացրել և անհրաժեշտ կարգադրութիւնը արել, վաղօրօք բանակցելով յունաց կառավարութեան հետ, որ, լինելով չէզօք, բողոք յայտնեց, որ չէր էլ կարող չը յայտնել։ Միևնոյն ժամանակ ֆրանսիական օֆիցէրները անարգել պատրաստութիւններ էին տեսնում զօրքերին ափ հանելու։

ԱԹԷՆՔ.—Ափ հանված ֆրանսիական զօրքերը չեն բանակելու Սօլունում, բայց կուղարկվեն ուղղակի սերբիական զօրաճակատը։ Աթէնքի ֆրանսիական դեսպանը դիմեց Սօլունում գտնվող ֆրանսիական զօրքերին մի նամակով, որի մէջ ողջունում է եկած զօրքերին, որոնց վարքը ու կարգապահութիւնը ամենալաւագոյն յիշողութիւն կը թողնեն այն բարեկամ երկրում, որի հողի վրայով նրանք կանցնեն, դիմելով դէպի Սերբիա։

ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆՈՒՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
23 սեպտեմբերի

ԱԹԷՆՔ.—Պատգամաւորների պալատի նիստում, որ կայացաւ երկուշաբթի և տևեց մինչև առ. ժամը 5-ը, Վենիզէլոսը, ի պատասխանի օպպօզիցիայի այն հարցին, թէ ինչպիսի է լինելու կաբինէտի ընդհանուր քաղաքականութիւնը, յայտնեց, որ ինքնապաշտպանութեան համար Յունաստանը պէտք է հաշւի առնէ յոյն-սերբիական պայմանագիրը և հանդէս գայ Բուլգարիայի յարձակման դէպքում։ Իր բուռն հայրենասիրական ու բովանդակալից ճառով Վենիզէլոսը ապացուցեց, թէ ո՛ր աստիճան Յունաստանի շահերը սերտ կապված են համաձայնութեան պետութիւնների շահերի հետ։ Բաւական է հէնց Թիւրքիայի և Բուլգարիայի միացեալ քայլը եւրոպական կենտրոնական պետութիւնների օգտին, որպէսզի Յունաստանը երեսս դարձնէ նրանցից և միջոցներ որոնէ չէզոքացնելու նրանց ջանքերը, որոնց աջողութիւնը չափազանց վտանգաւոր դրութեան մէջ կը ձգէ յոյն ազգին։ Սլաւօնական վտանգը, որի վրա մատնանշում է Տէօտոկիսը, սպառնում է Յունաստանին ոչ թէ Ռուսաստանի կողմից, այլ Բուլգարիայի կողմից։ Այդ սպառնալիքը Յունաստանը պէտք է խափանէ։

Վենիզէլոսի ճառը համաձայնութեան մեծ պետութիւնների դիպլօմատիայի և հասարակութեան վրա թողել է գեղեցիկ տպաւորութիւն։ Լրագիրներից մի քանիսը այդ ճառը համարում են լաւագոյնը թագաւորութեան հիմնադրութեան ժամանակից պալատում արտասանված ճառերից։

Պալատի նիստը վերջացաւ նրանով, որ վստահութիւն արտայայտվեց կառավարութեանը 142 ձայնով ընդդէմ 102-ի. 13 հոգի ձեռնպահ մնացին, որոնց թւում են 9 մինիստրները։ Բացակայ էին մօտ 50 պատգամաւոր, որոնք գտնվում են գաւառներում։

ԱԹԷՆՔ.—Երէկ սեպտ. 22-ին Վենիզէլոսը ընդունվեց թագաւորից, որ յայտնեց նրան, թէ չէ կարող հետևել մինչև վերջ ներկայ կաբինէտի քաղաքականութեանը։ Վենիզէլոսը հրաժարական տուեց։

ԱԹԷՆՔ.—Ռուսաստանի ուլտիմատումը՝ գերման օֆիցէրներին հեռացնելու վերաբերմամբ՝ անկեղծ գոհունակութեամբ ընդունեց Յունաստանի ազգաբնակութիւնը։

ԱԹԷՆՔ.—Պատգամաւորների պալատում Վենիզէլոսը ամենից առաջ կարդաց այն նամակները, որ փոխանակեցին ֆրանսիական դեսպանը և յունաց կառավարութիւնը դաշնակից զօրքերի՝ Սօլունում ափ իջնելու հարցի վերաբերութեամբ և այդ առիթով ասաց, որ [illegible] աւելորդ է այդ բողոքից այն կողմը անցնել։ «Կառավարութիւնը, — ասաց Վենիզէլոսը,—նկատի չունի ձեռք առնել բէալ միջոցներ՝ արգելք լինելու անգլօ-ֆրանսիական զօրքերի անցնելուն, որոնք շտապում են օգնելու մեր դաշնակից սերբերին, որոնց սպառնում է Բուլգարիան։ Ներկայ կօնւլիկտիւրայում ամեն մի նոր քայլ դուրս կը լինի չէզոքութեան պարտաւորութիւններից բղխող սահմաններից։ և ամենից կը նկատվի իբրև մի քայլ, որ ներշնչված է բարի կամքով։ Ցետոյ պէտք է կշռել այն հանգամանքը, թէ արդեօք չի՞ վնասի Յունաստանի շահերին անգլօ-ֆրանսիական զօրքերի երթը նրա հողի վրայով, բայց այստեղ էլ բոլոր երկիւղները վերանում են համաձայնութեան պետութիւնների պաշտօնական յայտարարութիւններով, թէ այն առաջարկութիւնները, որ արել են Բուլգարիային հողաբաժին զիջելու նկատմամբ՝ նրա հետ համաձայնութեան գալու նպատակով, կորցնում են իրանց ոյժը Բուլգարիայի զօրահանութեան րոպէից»։

Պատասխանելով Դրագումիսին, Վենիզէլոսը յայտնեց, որ կառավարութիւնը ամեն միջոց ձեռք է առել, որպէսզի անգլօ-ֆրանսիական զօրքերը, անցնելով Յունաստանի հողով, արգելք չը լինեն յոյն զօրքի արագ կենտրոնացման։

Պատասխանելով օպպօզիցիային, Վենիզէլոսը ասաց, որ Սերբիայի հետ կապված պայմանագրի որոշումները համարում է իրանց ոյժի մէջ և մտադիր է պահպանել նրանց, բացատրելով, որ Սերբիայի հետ կնքված պայմանագիրը կրում է պաշտպանողական բնոյթ, ըստ որում կողմերից ամեն մինը պարտաւոր է օգնութիւն ցոյց տալ դաշնակցին, եթէ մի երրորդ կողմից յարձակում լինի։ Այն նկատողութեան, թէ այդօրինակ քաղաքականութիւնը դէմ առ դէմ կը բաղխվէ մեծ պետութիւններին, Վենիզէլոսը պատասխանեց. «Ցաւալի կը լինի, եթէ հարկ լինէր Բուլգարիայի թիկունքում ընդհարվել ուրիշ ուժերի, բայց և այնպէս յոյն կառավարութիւնը պարտաւոր է անել այն, ինչ թելադրում են նրան հայրենիքի պաշտպանութեան պահանջները և պատիւը»։

ՀԱՄԱԵՒՐՕՊԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)
23 սեպտեմբերի

ՊԵՏՐՕԳՐԱԴ.—Թագաւոր Կայսրը թշնամու դէմ աչքի ընկնող գործողութեան համար շնորհեց Գեօրգիեվսկի թուր Նորին Կայսերական Բարձրութիւն Մեծ Իշխան Գէօրգի Միխայլովիչին։

ԼՕՆԴՕՆ.—Լօրդ Կիտչէնէրի խնդիրքով, լօրդ Դէրբին ստանձնեց նորակոչներին ծառայութեան կոչելու ընդհանուր ղեկավարութիւնը։

ՆԻՒ-ԵՕՐԿ.—Աւստրօ-ունգարական դեսպան Դումբան կնոջ հետ մեկնեց Ռոտէրդամ։

ՎԱՇԻՆԳՏՕՆ.—Բեռնսդորֆի հետ խորհրդակցելուց յետոյ, պետական քարտուղար Լասինգը յայտնեց, որ Գերմանիան գտնում է «Արաբիկի» ջրասուզումը անկանոն և պատրաստ է հատուցանել զոհված ամերիկացիների կեանքի համար։

ՀՌՈՄ.—Զէնքի են կանչվում 1883 թ. առաջին և երկրորդ հերթի զինւորները, 1884 թ. բէրսալէրները, 1885 թ. հետիոտն, հեծեալ և թնդանօթաձիգ գնդերը։ Թագաւորութեան բոլոր մասերից ալպիական զօրքերի մէջ կանչվածները պէտք է ներկայանան սեպտ. 27-ին։

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

◆ «Б. В.»-ն հաղորդում է, որ ռուսական ուլտիմատումը բուլգարական կառավարութեանը ուշ յանձնելու պատճառն այն էր, որ Բուլգարիա ուղարկվող հեռագիրները այժմ անցնում են Ռումինիայի վրայով, իսկ բուլգարական հեռագիրը զօրահանութեան և ծառայողների թիւը կրճատելու պատճառով, գործում է չափազանց դանդաղ, և մեր ուլտիմատումը, որ ուղարկված էր կիրակի օրը, ց. ժամը 2-ին, ստացվեց նոյն օրվայ երեկոյեան։ Ինչ վերաբերում է նրան, որ ուլտիմատումը Րադոսլավովին յանձնվեց միայն երկուշաբթի օրը, ց. ժ. 4-ին, մեր դիւանագէտների կարծիքով, բուլգարական պրեմիէրը մեր միսսիայի ներկայացուցիչների հարցին՝ թէ ե՞րբ կարող է ընդունվել միսսիայի առաջին քարտուղարը, ցոյց է տուել դիտմամբ աւելի ուշ ժամ, որպէս զի ժամանակ վաստակած լինի։

◆ Սօֆիայից հեռագրում են, որ ռուսական ուլտիմատումն ստանալուց յետոյ, Ֆէրդինանդ արքան Րադոսլավովի առաջարկութեամբ գումարեց արտակարգ խորհրդակցութիւն, որին մասնակցեցին կաբինէտի անդամները, գահաժառանգ Բորիսը, մի քանի ականաւոր քաղաքական գործիչներ և գեներալ-շտաբի պետերը։

◆ Պետրօգրադի զինուորական շրջաններում պնդում են, որ աւստրօ-ունգարացիք մտադիր են Սերբիայի դէմ ուղարկված իրանց զօրքերի թիւը հասցնել 400,000 մարդու։

◆ Վիլհէլմ կայսրը այլ ևս Վիեննա չէ գնալու, որովհետև մեկնել է արևմտեան զօրաճակատը։

◆ Աւստրիան ձեռնարկել է բիպրեսիվ միջոցների լեհերի դէմ։

◆ Պետրօգրադի մի քանի դեսպանատներում ստացված տեղեկութիւնների համաձայն, Բուլգարիայի առանձին քաղաքներում ծագել են լուրջ անկարգութիւններ։ Համաձայն բոլոր մեծ քաղաքներում յայտարարված է պաշարողական դրութիւն։

◆ Պետրօգրադի բուլգարական հիւպատոսը մեկնել է արտասահման։

◆ Իտալական լրագիրների տեղեկութիւնների համաձայն, Աթէնքում և Պիրէյում յայտարարված է պաշարողական դրութիւն։

◆ Գերմանիան ուլտիմատումով պահանջել է Յունաստանից զինված դիմադրութիւն ցոյց տալ դաշնակիցներին։

◆ Լուրերի համաձայն, Բուլգարիան ուլտիմատում է ներկայացրել Սերբիային։

◆ Թիւրք լրագրների պարագլուխ Շէրիֆը յայտնում է, որ Գերմանիան Ֆէրդինանդին խոստացել է Կ. Պոլիսը։

◆ Աթէնքից հեռագրում են, որ մինիստր Իօվանովիչը «Н. В.»-ի թղթակցի հետ խօսելիս ասաց, որ բուլգար ինտելիգենցիան երազում է հեգեմօնիա հաստատել Բալկանեան թերակղզում Ցարգրադ մայրաքաղաքով։ Մակեդօնական հարցը ծառայում է միայն արդարացում դէպի Ռուսաստանը ցոյց տուած անբարեացակամ վերաբերմունքի։

◆ Ռումինիայի ազգաբնակութիւնը զօրահանութիւն է պահանջում։

◆ Մոսկվայից մի քանի ուսանող մտել են սերբիական զօրքի մէջ։

◆ Ճշգրվում է, որ Յունաստանը համաձայնել է թոյլ տալ անգլօ-ֆրանսիական զօրքերին անցնել Սալօնիկով։ Ըստ ամին Իտալիան իր զօրքերն ուղարկում է Ալբանիա խափանելու այն ապստամբութիւնը, որ պատրաստում է Բուլգարիան։

◆ «Օսմանիշ Լլօյդը» գրում է. «Կարիք չը կայ գաղտնիք պահել. Բուլգարիայի դաշնակցութիւնը գերմանական կօալիցիայի հետ պէտք է իրողութիւն համարել»։

◆ Դարդանէլում յորդ անձրևներ են, որոնք դժուարացնում են պատերազմական գործողութիւնները։ Շուտով ձեռնարկվելու է այն ահեղ կռիւն, որին սպասում է աշխարհը։

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐԻ ՀԵՏ

I

Հայ գաղթականը գերմանացի գաղթականների մէջ

Բաղդը այնպէս բերեց, որ Մանազկերտի, Վանի, Արճակի, Ալաշկերտի հիւծված, սովամահ հայերն ընկան գերմանական գիւղ։ Ընկայ նրանց հետ նոյն գիւղը և ես այս անգամ որպէս նոյն հայ փախստականների վիճակը կարգադրող։

Ընկանք գերմանական գաղութ, մէկը այն բազմաթիւ գաղութներից, որոնք կազմվել են մեզանում՝ Անդրկովկասում դեռ ևս 50-ական թւականներից։

Գերմանական գաղութը, ուր ընկանք մենք, կոչվում է Աննենֆէլդ. նա գտնվում է Գանձակից մի ժամ այս կողմը՝ դէպի Թիֆլիս, Դալլար երկաթուղու կայարանից 3 վերստի վրա։

Գաղութը մեծ չէ, ընդամենը 320 տուն։ Կայարանից դէպի գիւղ ընկած է խճուղի, սրա ձախ կողմում տարածված են Աննենֆելդի գերմանացիների խաղողի ընդարձակ այգիները, մօտ 700 դեսեատին. բոլոր այգիները միասին մի ընդհանուր, համայնական պարիսպով, իսկ պարիսպի մէջ այգիները բաժանված են միմեանցից միմիայն ճանապարհներով. ոչ պատ, ոչ ցանկապատ, ոչ պարիսպ, ոչինչ. միայն ճանապարհներ դէպի աջ ու ձախ, բոլորն էլ կանոնաւոր քառակուսիներով, ծառուղիներով, որոնց աջ և ձախ կողմերից հոսում է պարզ, վճիտ և առատ քեահրիզի արհեստական կերպով հանած մեծ ջուրը, իր բազմաթիւ առուակներով։

Խճուղով մտնում ես գիւղ։ Երեք փողոցներ են միայն. բոլոր երեքն էլ լայն՝ մօտ 10 սաժէն. աջ և ձախ 2 սաժէնանոց մայթեր. դրանց կողքին մեծ, փառահեղ ծառեր՝ կաղամախ, բարտիներ, որոնք երկու կողմից իրանց կատարներով ու սաղարթով գալիս միանում են և կազմում են գրեթէ մի վերստ երկարութեամբ սաւերախիտ ծառուղի։

Տների տակից սալայատակով շինած, սպիտակ տաշած քարից հոսում է վճիտ առուն։ Աջ ու ձախ ընկած են միյարկանի գեղեցիկ, մաքուր, սիրուն պատշգամբներով տները. պատշգամբների վրա, լուսամուտներում ծաղիկներ։ Տների առաջ, 50 քայլ իրարից հեռու, փողոցների աջ և ձախ կողմում գցում են ջրի ֆօնտաններ, մաքուր, ադրիւրաջուր, որ բերել է համայնքը և բաժանել տների վրա՝ 5 տանը մի ֆօնտան։ Երկաթի խողովակներից մշտապէս հոսում է վճիտ, սառը, առողջարար ջուրը, որը թափվում է նրա տակ տաշած քարերից շինած նեղ աւազանի մէջ, որտեղից կարող են խմել գիւղական անասունները։

Այսպէս ահա ամբողջ Աննենֆելդը կազմված է երեք փողոցներից։ Մաքուր են փողոցները, սրբված, ջրված, աւլված, ոչ մի փոշի, ոչ մի քար, կեղտ, աղբ։ Փողոցներից մէկի վրա մի մեծ հրապարակ կայ, երկաթէ վանդակներով շրջապատած. սա բռնում է մօտ մի դեսեատին. այդ հրապարկի վրա կառուցված է եկեղեցին՝ կիրխէն, գօթական ճարտարապետութեամբ, սիրուն, վեհ, մաքուր, ճաշակով. բակում ծառեր, ծառուղիներ։ Անցնում ես։ Գիւղում մարդիկ չեն երևում. գրեթէ ոչ ոք. մանաւանդ չեն երևում տղամարդիկ—140 հոգի գնացել են պատերազմի դաշտ—բոլոր երիտասարդները, աշխատաւորները, արհեստաւորները. մնացել են միայն 18-ից ցած և 40-ից անց տղամարդիկ, կանայք և երեխաներ։ Այս հանգամանքը ցնցել է գիւղը, բայց միայն արտաքնապէս. կանայք անցել են տղամարդկանց տեղ և կատարում են նրանց բոլոր պարտականութիւնները անտեսութեան մէջ, դուրսը՝ համայնքի մէջ։

Գիւղն ունի երկու դպրոց 380 աշակերտաշակերտուհիներով. ունի՝ ծաղկոց, կօօպերատիվ խանութ, դեղատուն, երաժշտական ընկերութիւն, բարեգ. ընկերութիւն, բազմաթիւ արհեստանոցներ՝ սայլեր, կառքեր շինելու, գինու տակառներ պատրաստելու, Գարբնոցներ, ատաղձագործարաններ և [illegible] քան 80 խանութներ։ Արհեստանոցներում մեքենայական ոյժն է գործում։ Բացի այդ, գիւղն ունի հասարակական բաղանիս երկու համարներով, վաննաներով և լողանալու բոլոր պարագաներով։

Գիւղն ընդամենը 40 տարվայ կեանք ունի. բնակիչները եկել են Անդրկովկասի գերմանական զանազան գաղութներից, միացել, համայնացել ու կարգի են բերել անտեսական ու համայնական կեանքը, շինել են տներ՝ մեծ, ընդարձակ, յարմարացրած յատկապէս գինեգործութեան համար, քանի որ բոլորն էլ այգետէրեր են, բոլորն էլ գրեթէ գինեգործներ։

Տներն, ինչպէս ասացինք, միյարկանի են, կրամիտեայ կտուրներով։ Տունը բաղկացած է 3—5 սենեակներից, գետնից 1—1½ արշին բարձր, բոլորը սրբատաշ քարից. ամեն տուն ունի երկու պատշգամբ՝ մէկը փողոցի վրա, միւսը բակի. բակը ընդարձակ է. այդտեղ են գինու մառանները, գինեգործարանը, իսկ ետևում՝ անասնատունը։ Մաքրութիւն, կարգ, կանոն ամեն քայլափոխում, ամեն անկիւնում։ Մտնենք տուն։ Ցատակները ներկած, պատերը նոյնպէս. կահ-կարասիքը փայտից, եւրոպական։ Անկողինները մաքուր, սպիտակ, կուսական թարմութեամբ, սաւաններով, բարձերով, ճաշակով ու խնամքով։ Սեղանների վրա շարված են զարմանալի կանոնաւորութեամբ մանր-մունր զարդարանքներ՝ յախճապակուց, ապակուց, բրոնզից և ուրիշ մետաղներից։ Պատերի վրա նկարներ՝ մեծ մասամբ Աստուածաշնչից կամ թէ գիւղական պէյզաժներ են. դրանց կողքին շրջանակների մէջ Աստուածաշնչից զանազան զարձուածքներ, հաւատամքեր՝ սիրոյ, խաղաղութեան, փոխադարձ օգնութեան մասին. բոլորն էլ մեծ-մեծ տառերով տըպված, ստացված են Գերմանիայից։ Սեղանների վրա կամ պատերին կը տեսնէք կախած թանգ շրջանակների մէջ տան անդամների կարևոր դօկումէնտները՝ ծննդական վկայականը, ուսման վկայականը, ամուսնութեան վկայականը, պսակադրութեան ժամանակ նրանց գլխի ծաղիկները և ընտանեկան այդպիսի սրբութիւնները, որոնք պահվում են սերնդից սերունդ զարմանալի խնամքով ու ուշադրութեամբ։ Գերմանացու տան ամեն մի անկիւնից բուրում է խաղաղութիւն, անդորրութիւն, հաճոյք։

Ընտանիքը նրա սրբութիւնն է, նրա հանգստեան օթեւանը, նրա գոյութեան հիմքը, և նա, կին թէ տղամարդ, երեխայ թէ ծեր, փայփայում է այդ օջախը, հսկում, խնամում որպէս մի սրբութիւն։ Նայէք ապա նրա ապակեայ դռներով պահարանին. նա լի է ամեն տեսակ ափսէներով, կարաս ու կաթնամաններով, բաժակակալներով, անձեռոցիկներով՝ բոլորը մաքուր, փայլուն, ամեն ինչ իր տեղում, ապակու ետևում, որպէսզի ոչ մի փոշի չը նստի վրան։

Տան զարդն է խոհանոցը, մաքուր, փայլուն, վրան գցած ասեղնագործ մի սփռոց. նոյն և կարի մեքենան, իր արկղի մէջ, վրան պարզեալ սփռոց. նոյնը սեղանը և ընդհանրապէս բոլոր մեքենաները։

Մտնենք գերմանացի կնոջ սրբարանը՝ նրա խոհանոցը։ Սա մի մեծ սենեակ է, որի մէջտեղում փարթամ և յարմար պլիտան է կանգնած, կոփածոյ. նա պատած է երկաթի թիթեղով, վրան մեծ թիթեղեայ հովանի ծածկայթ, որ հոտը խոհանոցում չը մնայ, այլ գնայ վերև։ Այսպիսի հնոցն արժէ 70—100 րուբլի։ Խոհանոցում դարակների վրա մաքուր պահարաններում դարսված է խոհանոցի պղնձեղէնը. այս բոլոր պղնձեղէնը, մաքուր, փայլուն, կարծես նոր է եկել շուկայից, կլայեկվել և տուն բերվել։ Մի քանի տներում կը տեսնէք դաշնամուր, իսկ շատերում նաև երգեհոն-ֆիսհարմոնիա։ Երեխաները և ինքը տանտիրուհին հագած են մաքուր, պարզ և գործնական. ամեն ինչ մասսիվ է այստեղ, դիմացկուն, թանգ և գործնական։

Տունը սրբվում ու մաքրվում է օրական երկու անգամ՝ առաւօտները և ճաշից յետոյ։

Աղբը դուրս է տարվում յատուկ աղբանոց. այստեղ նա խմորվում է, պատրաստվում և ուղարկվում այգիները՝ պարարտացնելու այնտեղի հողը։

Գերմանացի գաղթականը—կօլօնիստը—միշտ լուրջ է, դրական, միշտ զբաղված դէմքով, երբ աշխատանքի ժամանակ է։ Նա ուտում է շատ լաւ, համեղ և անդադար։ Առաւօտները՝ թէյ հացով ու կարագով, ժամը 10-ին՝ սուրճ հացով ու մսով, ժամը 1-ին ճաշ երկու տեսակից, երեկոյեան թէյ մսով, խաշած կարտօֆիլով կամ մի այլ ընդեղէնով։

Գերմանացին սակաւախօս է և դրական. նա չի խոստանայ, իսկ եթէ խոստացաւ, անպատճառ կը կատարի խոստումը։ Չէ սիրում նա սակարկել, յամառ է և կամակոր։ Նրա այոն այո է, ոչը ոչ։ Բոլորը առանց բացառութեան գրագէտ են և անցել են գիւղի 3-դասարանեան դասընթացքը, ստանում են լրագիրներ—մեծը՝ տեղականը ռուսերէն, ստանում են շատ-շատերը նաև գերմանական թերթեր՝ Գերմանիայից։ Այժմ պատերազմի պատճառով ի հարկէ դրանց առաքումը դադարեցված է։ Գրքերը բոլորն էլ գերմաներէն են, բովանդակութիւնը կրթականդաստիարակչական, կրօնական և գիւղատնտեսական։ Տղամարդիկ խօսում են նաև ռուսերէն, թէև վատ։ Կանանց մեծ մասը ռուսերէն չը գիտէ։

Ահա գերմանական այն գաղութը, որը եկել բուն է դրել մեզնում՝ ասիացիների մէջ. գերմանացի գաղթականը ստեղծել է իր գերմանական-եւրօպական կուլտուրան, որին պահում պահպանում է երկաթի ձեռքերով և թոյլ չի տալիս, որ նրան կտրեն, փչացնեն, խանգարեն. դա մի օազիս է մեր ագիտութեան անապատում և այդ օազիսից օգտվում են իրանք՝ համայնապէս և անհատապէս։ Շրջապատի կեանքը, պետական օրէնքները, կուլտուրան, սովորութիւնները չեն ազդել նրա վրա. նա իրան զգում է ամենից բարձր. նա ուժեղ է, կազմակերպված, աւելի պատրաստված, աւելի դիմացկուն. նա յղկված ժայռ է, անսասան, կոշտ, բայց փայլուն։

Ահա գերմանական համայնքը։

Առանձին-առանձին էպիզօդներին, բնորոշ կողմերին կանդրադառնանք մի այլ յօդուածով։

Ահա այդ համայնքի մէջ, այդ մթնոլորտում հանդիպեց հայ գաղթականը գերմանացի գաղթականին...

Սոսկալի է համեմատութիւնը. նախանձ շարժող, սիրտ մաշող...

Բայց... թողնենք այդ և անցնենք փաստերին։

Ա. Աթանասեան

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿՈՎԿԱՍԻ ՓՈԽԱՐՔԱՆ ԲԱԳՎՈՒՄ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

22 սեպտեմբերի

ԲԱԳՈՒ.—Երեկոյեան ժամը 9 և կէսին Բագու ժամանեց Փոխարքայ Նորին Կայսերական Բարձրութիւն Մեծ Իշխան Նիկոլայ Նիկոլայեվիչը Կնոջ և [illegible] հետ միասին։

Կայարանը զարդարված էր դրօշակներով [illegible] և զօրքերով։

Փոխարքային դիմաւորեցին բարձրաստիճան զինուորական և քաղաքացիական պաշտօնեաները, բոլոր [illegible] ազգութիւնների ներկայացուցիչները, հոգևորականութիւնը [illegible] հասարակական հիմնարկութիւնների ներկայացուցիչներ և քաղաքային հասարակութիւնը։

Ընդունելով [illegible] պատուոյ պահակը [illegible], Նորին Բարձրութիւնները մտան դահլիճ, ուր առաջինը ողջունեց Մեծ Իշխանին Բագուի եպիսկոպոսը, որ օրհնեց Նորին Կայսերական Բարձրութեան [illegible]։

[illegible] Մեծ Իշխանը [illegible] ժամը 11 ին Մեծ Իշխանը [illegible] մեկնեց։

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետ. Հեռ. Գործ.)

22 սեպտեմբերի

ՍՕՖԻԱ.—Բուլղարիայի [illegible] 1026 [illegible] ապստամբութեան փորձի համար մահվան է դատապարտել 505-ին։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՑՈՒՑԱԿ

I

Աուլիէ-Աստայի նուիրատուների

(Յօգուտ հայ կամաւորների և հայ փախստականների)

(Տես «Մշակ» № 191)

Մ. Փաշաեան 15 ռ., Մ. Ղարամեան և Խ. Գրիգորեան 10 ռ., Բ. Դաւթեան, «Տարօն» ընկ. 9-ական ռ., Ց. Աղամեան, Մ. Առաքելեան, Ա. Օրդուխանեան 6-ական ռ., Ց. Տէր-Աւետիքեան 4 ռ., Բ. Ղամբարեան, Խ. Գրիգորեան, Ջ. Ամասեան, Ռ. Ղարագիւլեան, Հ. Գէորգեան, Գ. Ներսիսեան, Ս. Բարսեղեան, Ղ. Մարտիրոսեան 3-ական ռ., Խ. Գրիգորեան, Գ. Նազարեան, Ա. Մելիք-Սարգսեան 2-ական ռ., Լ. Համզաեան 1 ռ.։ Ընդամենը 96 ռ., որպիսի գումարի կէսը, ըստ ցանկութեան նուիրատուների, յատկացված է յօգուտ հայ փախստականների, իսկ միւս կէսը՝ յօգուտ հայ կամաւորների։

II

Բաղա գիւղի նուիրատուների

(Յօգուտ Թիւրքահայ փախստականների)

(Տես «Մշակ» № 191)

Ս. Տէր-Յարութիւնեան 2 ռ., Ղ. Սաւրեան, Վ. Սաղումեան, Ա. Արզումանեան, Գ. Սաւրեան, Ս. Տէր-Յարութիւնեան 1-ական ռ., Հ. Մերատեան 50 կ., Ի. Մերատեան, Ս. Սաւրեան, Մ. Ստեփանեան, Գ. Յարութիւնեան, Ջ. Ղուկասեան, Փարխտնում 20-ական կ.։ Ընդամենը 8 ռ. 70 կ., որպիսի գումարից դրամի փոխադրութեան համար պօստային ծախք է արված 15 կ. և խմբագրութեանս ուղարկված 8 ռ. 55 կ.։

ՀՐԱՄԱՆ

Կովկասեան փոխարքայութեան վարչութեան վերաբերմամբ

(№ 1)

1915 թ. օգոստ. 23-ին կառավարիչ սենատին տրված Բարձրագոյն հրամանով Ես նշանակված եմ Նորին Կայսերական Մեծութեան Կովկասի Փոխարքայ, կովկասեան բանակի Գլխաւոր Հրամանատար և կովկասեան կօզակային զնդերի ատաման։

Սոյն թւին մտնելով Թիֆլիս, հրահանգում եմ ծառայական բոլոր գործերով դիմել Ինձ։

Ողջունում եմ Կովկասի բոլոր ժողովուրդներին։

Աղօթում եմ Բարձրեալին, որ օրհնութիւն և օգնութիւն շնորհի Ինձ՝ Բարձրագոյնս Ինձ յանձնված Կովկասի կառավարութեամբ ծառայելու Թագաւոր Կայսրին։

Երկրի բարեկեցութեան նկատմամբ Իմ գործունէութեան հիմքը լինելու են՝ հաւատը դէպի բոլոր ժողովուրդների հաւատարիմ հպատակութիւնը առ Թագաւոր Կայսրը, նրանց սէրը դէպի Ռուսաստանը, որի հետ միասին Կովկասը կազմում է անբաժան ամբողջութիւն։

Ոգեւորված հաւատարմութեամբ ծառելու Թագաւորին, անսասան սիրով դէպի Ռուսաստանը և ջերմ ցանկութեամբ ուժերիս չափ օգուտ բերելու, ձեռնարկում եմ Իմ աշխատանքներին, յոյս ունենալով որ կը գայ ժամը, երբ, ուժ առած երկրի վստահութեամբ և յենվելով քաջարի Կովկասի բոլոր ցեղերի ջերմ ցանկութեան վրա՝ համերաշխ աշխատելու ընդհանուրի օգտին, Ես նրանց հետ միասին պէտք է ուրախանամ երկրի հոգևոր և մտաւոր աջողութիւններով, նրա բնական անթիւ հարստութիւնների զարգացումով ու ծաղկեցումով և ընդհանուր բարեկեցութեամբ։

Գեներալ-ադիւտանտ ՆԻԿՈԼԱՅ

Թիֆլիս, 23 սեպտ. 1915 թ.

ՓՈԽԱՐՔԱՅԻ ԳԱԼՈՒՍՏԸ

Սեպտեմբերի 23-ին, ցերեկվայ ժամը 12-ին մուտք գործեց Թիֆլիս Կովկասի նոր Փոխարքայ Մեծ Իշխան Նիկոլայ Նիկոլայեվիչ իր ամուսնու՝ Մեծ Իշխանուհի Անաստասիա Նիկոլայեվնայի և իր եղբայր Մեծ Իշխան Պետր Նիկոլայեվիչի հետ։

Դեռ վաղ առաւօտեան ամբողջ քաղաքը զարդարված էր դրօշակներով, գորգերով, ծաղկեփնջերով։ Մի քանի տեղ յաղթական կամարներ էին կառուցված։ Վօկզալից սկսած մինչև Փոխարքայի պալատը շարված էին զօրքը և քաղաքի բոլոր կրթական հաստատութիւնների սաները և սանուհիները։

Կայարանում

Ժամը 11-ին վօկզալի արքայական և շքեղ կահաւորված ծաղկազարդ դահլիճն էին հաւաքվել բոլոր բարձրաստիճան զինուորական պաշտօնեաները, Թիֆլիսի և Քութայիսի նահանգական ազնուականութեանց պարագլուխները, Թիֆլիսի քաղաքագլուխը, սրա օգնականը և ուպրավայի անդամներից Մ. Աթաբէկեանը, վաճառականների, մէշչանների, արհեստաւորների աւագները։ Սրանցից դուրս ուրիշ ոչ ոքի թոյլատրված չէր ներկայ լինել, բացի մամուլի ներկայացուցիչներից մի քանիսին, որոնց թւում հայկական մամուլի երկու օրգանների («Մշակի» և «Տարազի») խմբագիրներին։

Ճիշդ ժամը $11^{1}/_{2}$-ին փոխարքայական յատուկ կառախումբը հասաւ վօկզալ, և առաջինը Փոխարքայի կուպէն մտաւ գեներալ Իւդէնիչը պատուաւոր զեկուցումն ներկայացնելու, ապա ներկայացաւ Փոխարքայի օգնական Պետերսօնը։ Երբ Փոխարքան դուրս եկաւ վագոնից, զօրքը ողջունեց զինուորական սալիւտով և երաժշտութիւնը նուագեց։ Փոխարքան անցաւ ամբողջ զօրքի առջևից, ընդունեց սալիւտները և ապա մտաւ արքայական դահլիճը Մեծ Իշխանուհիների հետ, որոնց՝ Մուտքում մատուցվեցին գեղեցիկ ծաղկեփնջեր։ Այդտեղ հոֆմէյստէր Պետերսօնը ներկայացրեց Նորին Կայսերական Բարձրութեանը բարձրաստիճան պաշտօնեաներին, որոնց ամենքին Փոխարքան ձեռք էր տալիս։ Թիֆլիսի ազնուականութեան պարագլուխը ողջունեց մի համառօտ ճառով վրաց ազնուականութեան կողմից, որին Փոխարքան պատասխանեց՝ «շնորհակալ եմ ողջոյնի համար»։ Ապա ողջունեց հետևեալ ճառով Թիֆլիսի քաղաքագլուխ Ալ. Խատիսեանը, մատուցանելով աղ ու հաց։

«Ձերդ Կայսերական Բարձրութիւն.

«Հին Թիֆլիս քաղաքի ազգաբնակութիւնը և Թիֆլիսի քաղ. ինքնավարութիւնը ուրախագին ողջունում են Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան բարեբաղձող գալուստը։

Մեր քաղաքի ազգաբնակութիւնը, զգալով իրան հարազատ որդիները մեծ և անբաժան Ռուսաստանի, մի հոգով և մտքով, անսասան կերպով նուիրված իր Թագաւորին, գլուխ է խոնարհում Արքայական Փոխարքային և խնդրում Երկրորդ Հայրենական պատերազմի Փառաւոր Հերոսին հաւատալ իր հաւատարմութեան ջերմ զգացմունքին։

«Ձերդ Կայսերական Բարձրութեանը, իբրև քաղաքի ներկայացուցիչ, խոնարհաբար խնդրում եմ ազգաբնակութեան կողմից ընդունել ջերմ ողջոյն, բղխած ի խորոց սրտի, և մեր կովկասեան աղ ու հացը։

«Բարի գալուստ»։

Փոխարքան պատասխանեց՝ «Շնորհակալ եմ ձեր ողջոյնի և աղ ու հացի համար»։

Սիօնի տաճարում

Ապա Մեծ Իշխանը, նստելով երիվարի վրա, հանդիսաւորութեամբ դիմեց քաղաք, հետևը ունենալով դարձեալ ձիերի վրա իր շքախմբին։ Մեծ Իշխանուհիները գընում էին աւտոմոբիլով։ Հանդիսաւոր գնացքը հասաւ անհամար և խուռն ժողովրդի երկարատև կեցցէների թնդմամբ և երաժշտական խմբերի նուագածութեամբ մինչև Սիօնի տաճարը, ուր Վրաստանի էկզարխ արքեպիսկոպոս Պիտիրիմը ամբողջ օրթոդոքս հոգևորականութեան հետ ընդունեց և օրհնեց ու ողջոյնի հետևեալ ճառը արտասանեց.

«Ձերդ Կայսերական Բարձրութիւն.

«Ներկայ անօրինակ փորձութեան ծանր վայրկեանում, երբ Դուք, Ձերդ Կայսերական Բարձրութիւն, ռուսական երկրի Միապետի կամքով ընդունեցիք թանգագին հայրենիքի զինուորական ուժերի վերագոյն հրամանատարութիւնը և ռուս զինուորութիւնը մղեցիք դէպի փառաւոր առաքինութիւններ, անյողդողդ պահելու համար Մեծն Թագաւորի պատիւն ու սիրելի հայրենիքի փառքը, խաչակիր Վրաստանի բոլոր զաւակների սրտերը բաբախում էին մարտական առաքինութիւններ կատարելու միահամուռ ջերմ զգացմունքով։

«Եւ որչափ բաղդաւոր զգաց իրան այնուհետև հերոսական Վրաստանը այն գիտակցութեամբ, որ նրա քաջարի զաւակներն ևս հեռաւոր արևմուտքում կրկին հնարաւորութիւն ունեն գործով արտայայտել իրանց անսահման հաւատարմութիւնը բարեպաշտ Թագաւորին և վաղեմի սէրը իրանց հայրենիք մեծազօր Ռուսաստանին։

«Մարտական դաշտավայրերը արևմուտքում և Կարպատներում՝ ղրանք լաւագոյն վկաներն են այն բանի, որ Վրաստանի զաւակները չը նսեմացրին իրանց նախահայրերի ռազմական պատգամները։

«Իսկ այժմ, երբ Աստուծոյ Օծեալը, ընդունելով Իր վրա թշնամու դէմ ծառացող ժողովրդի գերագոյն հրամանատարութիւնը, բարեհաճեց կոչել Ձերդ Կայսերական Բարձրութիւնը մեծ գործի սպասաւորման, Միապետի այդ նոր բարեհաճ վերաբերմունքով բաղդաւոր է զգում իրան իր Թագաւորին հպատակ ամբողջ Կովկասը առանց դաւանութեան, լեզուի և ազգերի խտրութեան»։

Ապա էկզարխը ընդգծում է, որ պատմական ներկայ ակտով բաղդաւոր Վրաստանը այժմ հրճվում է թէ քաղաքներում, թէ ձիւնապատ բարձունքներում և թէ լեռնային կիրճերում։

Սիօնի տաճարից Մեծ Իշխանը և Իշխանուհին նոյն հանդիսաւորութեամբ դիմեցին Վանքի հայոց մայր եկեղեցին։

Վանքի տաճարում

Դեռ վաղ առաւօտից Վանքի եկեղեցու բակում տեղեր գրաւեցին Ներսիսեան, Գայիանեան, Յովնանեան և Թիֆլիսի բոլոր հայ ծխական դպրոցների աշակերտ-աշակերտուհիները իւրաքանչիւր կրթական հաստատութիւն իր հոգաբարձական և ուսուցչական կազմերի գլխաւորութեամբ։

Հետզհետէ եկան առաջնորդ Մեսրոպ եպիսկոպոսի հրաւիրատոմսերով հայ մամուլի, ազգային բարեգործական ու կուլտուրական հաստատութիւնների և ընկերութիւնների ներկայացուցիչներ և ծխականներ, որոնք բոլորը մտան եկեղեցի։

Եկեղեցու բակը և մուտքը, ինչպէս նաև առաջնորդարանը զարդարված էին դրօշակներով։ Եկեղեցում յատակին ձգված էին գորգեր։

Եկեղեցու շուրջը, մերձաւոր փողոցներում կանգնած էր անհամար բազմութիւն, չը նայած շոգ եղանակին։ Ամենուրեք տիրում էր լիակատար կարգ ու կանոն։

Որոշված ժամին եկեղեցում տեղ գրաւեց հայ հոգևորականութիւնը զգեստաւորված, գլուխ ունենալով թեմակալ Մեսրոպ եպ.-ին, որ գտնվում էր եպիսկոպոսական պատշաճ զգեստաւորութեան մէջ։

Ուղիղ ժամը 12 և 40 րօպէին Փոխարքայ Նորին Կայսերական Բարձրութիւն Մեծ Իշխան Նիկոլայ Նիկոլայեվիչը գեղեցիկ նժոյգ հեծած, իր շքախմբի ուղեկցութեամբ բարեհաճեց այցելել Վանքի եկեղեցին։ Եկեղեցու զանգակների ղօղանջիւնը, հասարակութեան ողջոյնի բացագանչութիւնները, դպրոցականների «ուռա» աղաղակները, ձեռքներին բռնած փոքրիկ դրօշակները ծածանելով, ազդարարեցին Մեծ Իշխանի և Նրա Օգոստափառ ամուսին Անաստասիա Նիկոլայեվնայի գալուստը։

Մեծ Իշխանը իջաւ ձիուց եկեղեցու դարպասի մօտ և ոտով իջնելով բակը՝ շրջապատված իր շքախմբով՝ մտաւ եկեղեցի, որի մուտքի առաջ դիմաւորեց սրբազան առաջնորդը մեծ խաչը ձեռքին։ Մեծ Իշխանի համբուրելուց յետոյ, սրբազանը առաջնորդեց Բարձր հիւրերին և Նրանց հետ եկած պաշտօնական անձանց դէպի ս. սեղանը։ Ապա Մեսրոպ սրբազան կատարեց հակիրճ մաղթանք, արեշատութիւն մաղթելով Կայսրին և Կայսրուհուն, Կայսերական Գերդաստանին և Կովկասի Փոխարքայ Մեծ Իշխան Նիկոլայ Նիկոլայեվիչին և Նրա ամուսնուն։

Մաղթանքից յետոյ Մեսրոպ սրբազան դիմեց Մեծ Իշխանին հետևեալ ճառով.

Ձերդ Կայսերական Բարձրութիւն Ամենաողորմած փոխարքայ

Հայ եկեղեցին, մինը Արևելքի ամենահինաւուրց եկեղեցիներից, իր կամարների տակ ջերմագին ողջունում է իր Փոխարքային, Մեծ Իշխանին, այն Թագաւորների ընտանիքի անդամին, որոնք վերցնելով իրանց բարձր հովանաւորութեան ներքոյ արևելքում ապրող քրիստոնեայ ժողովուրդների եկեղեցին՝ աշխատեցին ազատել թէ եկեղեցին և թէ ժողովուրդները նրանց վրայի բռնակալ լծից։ Այդ ազատագրումը միևնոյն ժամանակ լոյսի և խաւարի, Արևմուտքի և արևելքի կուլտուրաների կռիւ է։

Հայ ժողովուրդը ապրում է այն յոյսով, թէ այդ մեծ յաղթական երթը շարունակվում է այնուհետև ևս և ազատութիւն կը բերէ նաև ուրիշ երկրում բնակվող իր եղբայրներին։ Այդ յոյսը փոխվում է լիակատար հաւատի Ձերդ Կայսերական Բարձրութեանը Կովկասի Փոխարքայ և կովկասեան պանծալի զօրքի ղեկավար նշանակելով։ Ներկայ սարսափելի պատերազմի սկզբից հայերը, ունկն դնելով իրանց սրտի բուխման, հետևելով իրանց նախնիքների տրադիցիաներին և առ ընդհանուր հայրենիքը տածած սիրուն, յօժարակամ հանդէս եկան, վճռելով հայրենիքի սեղանին մատուցել իրանց կեանքը և գոյքը։ Ցնծագին ընդունելով Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան, ամրապնդված դէպի կովկասեան զօրքի լիակատար յաղթութիւնը ունեցած հաւատով, զօրքի, որի ղեկավարն էք լինելու Դուք, մենք նորից կրկնում ենք մեր խորին վճռականութիւնը՝ տալու ամեն տեսակ զոհաբերութիւն Ռուսաստանի մեծութեան ու փառքի համար։

Եւ այս նշանաւոր ժամին, երբ Ձերդ Կայսերական Բարձրութիւնն ստանձնում է երկրի կառավարութիւնը, ես իմ հօտի հետ միասին աղօթքներ եմ վերառաքում առ Ամենաբարձեալը, որպէսզի նա Ձեզ ույժ ու առողջութիւն պարգևէ և Ձեր իմաստուն կառավարութեան տակ բարգաւաճի Կովկասը և արժանանայ ստանալ այն բարիքները, որ վայելում է մեր ընդարձակ հայրենիքը։

Աղօթում եմ նաև Ձեր ազնուասիրտ ամուսին Մեծ Իշխանուհի Անաստասիա Նիկոլայեվնայի առողջութեան համար, որ կը բաժանէ Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան հոգատարութիւնը առ ի բարեկեցութիւն Կովկասի և Նրանում բնակվող բոլոր ժողովուրդների։

Թող Տէրը երկար անէ Ձերդ Կայսերական Բարձրութիւնների կեանքը։

Սրբազանը իր ճառից յետոյ պահպանիչով օրհնեց Մեծ Իշխանին և Մեծ Իշխանուհուն, որոնք համբուրեցին սրբազանի ձեռքը ս. Խաչը և սրբազանի աջը։

Դրանից յետոյ Մեծ Իշխանն իր ամուսնու և շքախմբի հետ դուրս եկաւ եկեղեցուց։ Նորին Կայսերական Բարձրութեան շքախումբը բաղկացած էր հետևեալ անձերից. Իր զինուորական մասի օգնական գեներալ Եանուշկևիչից, քաղաքացիական մասի օգնական հօֆմէյստէր Պետերսօնից, կովկասեան զօրքերի ընդհանուր հրամանատար գեներալ Իւդէնիչից, Փոխարքայի մօտ նշանակված գեներալ Օրլովից, Թիֆլիսի բերդապետ գեներալ Չերկովից, փոխարքայի ադիւտանտ կոմս Ա. Ի. Վօրօնցով-Դաշկովից գեներալ Թամամշեանից և այլն։

Մեծ Իշխանի և Մեծ Իշխանուհու հետ էին նաև եղբայրը՝ Մեծ Իշխան Պետր Նիկոլայեվիչը, իր ամուսին Մեծ Իշխանուհի Միլիցայի հետ, Մեծ Իշխանուհի Ելենա Գէօրգիեվնա, Նորին Բարձրութիւն Ռոման Պետրովիչ, Իշխանուհի Նադեժդա Պէտրօվնա։

Այլ և եկան Փոխարքայի հետ պաշտօնական անձինք՝ գ. խ. Զուևկովսկի, գ. խ. Հակկէլ, Շահպարոնեան, Վէյդէնբաում, Օսեցկի, նահանգապետ Ստրախովսկի, փոխնահանգապետ Պանով, վրաց ազնուականութեան պարագլուխ պաշտօնակատար իշխան Չէլօկայեվ, Փոխարքայի դիւանապետ Նիկոլսկի, քաղաքագլուխ Ալ. Խատիսեան՝ վարչութեան անդամների հետ, վաճառականների աւագ Ա. Միլեան, մէշչանների աւագ Բ. Առաքելեան, արհեստաւորների աւագ Բարսեղեան և այլն։

Մեծ Իշխան Փոխարքան, դուրս գալով եկեղեցուց բակը, ուր կրկին օդը թնդաց բարձրագոչ ուռաներից, ոտով բարձրացաւ մինչև դարպասը, որտեղ և նստեց նժոյգի վրա և նոյն կարգով դիմեց դէպի մահմեդականների մզկիթը։

Մզկիթներում

Սիւննիների Ջումա-մզկիթը դրսից և ներսից շքեղ զարդարված է գորգերով և մուտքի մօտ—տրոպիքական բոյսերով։ Բարձրագոյն Անձերին ողջունելու համար մզկիթում ժողովել էին անդրկովկասեան սուննի հոգևոր վարչութեան անդամները մուֆթի Հուսէյն Էֆէնդի Գաիբովի գլխաւորութեամբ, մահմեդականուհիներ, մահմեդական հասարակութեան ներկայացուցիչները, որոնց թւում էին Ախալցխայի բէկեր Մահմէդ-Ալի բէկ Պալավանդովը և այլք։

Մզկիթի մուտքի մօտ մուֆթին ողջունեց Բարձրագոյն Անձանց, որից յետոյ ամենքը մտան մզկիթ, ուր հոգևորականութիւնը մուֆթիի գլխաւորութեամբ կատարեց հակիրճ աղօթք, որից յետոյ մուֆթին դիմեց Փոխարքային հետևեալ ճառով արաբերէն, որ յետոյ թարգմանվեց ռուսերէն։

«Ձերդ Կայսեր. Բարձրութիւն։ Ընդարձակ հայրենիքի բազմահամար հպատակները միշտ վայելել են իրանց Օգոստափառ Կայսրների հովանու ներքոյ լիակատար երջանկութիւն և հանգիստ. միշտ տեսել են յանձին իրանց Կայսրների-հօր, որ տարբերութիւն չէ դնում հպատակների մէջ ոչ ըստ ազգութեան, ոչ ըստ կրօնի, այլ սոսկ նրանց արժանաւորութիւնները աչքի առաջ ունենալով, համարելով նրանց ամենքին համահաւասար զաւակներ Մեծն Ռուսաստանի միակ ընտանիքի։

Այժմ Թագաւոր Կայսրին հաճելի եղաւ նոր ողորմածութեան շնորհ անել Կովկասին, նշանակելով Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան Իր Փոխարքայ Կովկասում։ Անսահման բաղդաւոր, Կովկասի մահմեդականները ողջունում են Ձերդ Կայսերական Բարձրութեանը, յոյսով նայելով ապագային և սպասելով բաւարարութիւն իրանց կենսական կարիքների՝ մեր հայրենիքի միւս ցած ժողովուրդների հետ համահաւասար կերպով։ Թող օրհնէ Ալլահը Ձեր գալուստը՝ և թող ույժ պարգևէ Ձեզ նոր պատասխանատու պաշտօնում ամէն»։

Շիա Ջումա-մզկիթը նոյնպէս գեղեցիկ զարդարված է գորգերով ու բուսականութեամբ։ Այստեղ Բարձրագոյն Անձերին դիմաւորելու համար ժողովվել էին շիա հոգևորականութեան վարչութեան անդամները անդրկովկասեան շէյխ-ուլ-իսլամ Ախունդ Մամէդ Ախունդ Ալի-օղլի Պիշնամազ Զադէի գլխաւորութեամբ։ Հոգևորականութեան մէջ էին Հ.-Նախիջևանի և Օրդուբաթի ղազիները և Թիֆլիս-Քութայիսի մէջլիսի նախագահ Ախունդ Մամէդ Ալի Հիւսէյն Զադէն։ Մզկիթումն էին նաև շիա մահմեդական հասարակութեան ներկայացուցիչները և մահմեդական տիկնայք։

Շէյխ-ուլ-իսլամը դիմեց Մեծ Իշխանին հետևեալ ճառով արաբերէն, որ թարգմանվեց ռուսերէն.

«Ձերդ Կայսերական Բարձրութիւն. Ղուրանում Ամենաբարձեալ Ալլահը դիմում է մարդկանց հետևեալ պատգամով. եթէ դուք բաւականանաք այն բարիքներով, որ Ես ուղարկել եմ ձեզ, դուք աւելի օրհնված կը լինէք»։ Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան Կովկասում Փոխարքայ նշանակելու մէջ մենք, մահմեդականներս տեսնում ենք նոր բարիք, ուղարկված մեզ Ամենաբարձրեալ Ալլահից և մեծ ողորմածութիւն, որպիսին ցոյց է տուել մեզ պաշտելեալ Միապետը։ Մահմեդականները հաւատում են, որ Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան իմաստուն կառավարութեան ներքոյ նրանք ձեռք կը բերեն հոգևոր ու տնտեսական զարգացում, որպէսզի միւս ժողովուրդների հետ համահաւասար կարողանան աշխատել և իրանց սիրելի հայրենիքի բարիքի համար, որի հաւատարիմ զաւակներն են եղած միշտ նրանք։ Մնալով նոյնպէս հաւատարիմ զաւակներ, մահմեդականները այսուհետև ևս կը պաշտպանեն իրանց թանգագին հայրենիքը Ռուսաստանի թշնամիներից, որպէսզի ձեռք բերվի ցանկալի յաղթութիւնը, կարելի լինի դիմել խաղաղ ու հանգիստ աշխատանքի Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան բարձր հովանու տակ։

«Թող Ալլահը բաղդաւորութիւն պարգևէ մեր պաշտելեալ Միապետին և ամբողջ Արքայական Տանը, թող բարգաւաճէ մեր երկիրը Սպիտակ Ցարի հովանու ներքոյ և Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան իմաստուն կառավարութեամբ, Ամէն»։

Պալատում

Քաղաքացիական պաշտօնեաներին ընդունելու ժամանակ Նորին Կայսերական Բարձրութիւնը նրանց դիմեց մի ճառով, որի մէջ յոյս յայտնեց, որ յանձին նրանց Ինքը կը տեսնի օրինակելի գործաւորների՝ որոնց ծառայութիւնը կուրախացնի Թագաւոր Կայսրին։

Այնուհետև ընդունվեցին Թիֆլիսի և Քութայիսի նահանգների ազնուականութեան պատգամաւորութիւնները։ Թիֆլիսի նահ. ազնուականութեան պարագլխի պաշտօնակատար իշխ. Դ. Է. Չելօկայեվը արտասանեց ողջոյնի հետևեալ ճառը.

«Ձերդ Կայսեր. Բարձրութիւն. Թիֆլիսի նահանգի վրաց ազնուականութեան կողմից մենք բաղդաւոր ենք ողջունելու Ձեր գալուստը Վրաստանի վաղեմի մայրաքաղաքը, որպէս Նորին Կայսեր. Մեծութեան Փոխարքայ Կովկասում։

«Ձերդ Կայսեր. Բարձրութեան կոչումը երկրի գերագոյն ղեկավարութեան՝ տեղի ունեցաւ այն օրերին, երբ վրաց ժողովրդի բոլոր ույժերը բարձր լարման հասցված կաւի դաշտերում, ուր նրա որդիքը անձնազոհութեամբ կռւում են ռուս փառաւոր զօրքի շարքերում։

«Վրաց ժողովրդի վիճակը ռուսական կայսրութեան պատերազմներում, որ սկսվում է դեռ Պետրոս Մեծ Կայսրի օրով, այժմ աւելի քան 200 տարվայ պատմութիւն ունի։

«Վրաստանի միացումը Կայսրութեան հետ,—կնքած նախորդ պատերազմներով, Եկատերինա Մեծ Կայսրուհու և վրաց թագաւոր Հերակլ II-ի կամքով,—տեղի ունեցաւ նրանով, որ Վրաստանը մտաւ համառուսական Թագաւորների բարձր հովանաւորութեան տակ 1783 թ. դաշինքի համաձայն, և այդ օրվանից Վրաստանի միացման ճանապարհները Մեծ Կայսրութեան հետ հետզհետէ ընդարձակվեցին։

«Իրան զգալով Մեծ Կայսրութեան մի մասը, վրաց ժողովուրդը, որդէն մի դարից աւելի է, Նրա ապրած բոլոր փոփոխութիւնների ու փորձութիւնների ժամանակ չը տատանվեց Նրա հաւատը։

«Ներշնչված այդ հաւատով Թիֆլիսի նահ. վրաց ազնուականութիւնը բաղդաւոր է վկայել Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան

[illegible] …գամակութեան միահամուռ զգացմունքներ, մեր սրբազան պարտքն ենք համարում արտայայտել մեր հաւատարիմ հպատակութեան խորազին զգացմունքներն առ Թագաւոր Կայսրը և ջերմ սէրը՝ դէպի մեծ հայրենիք Ռուսաստանը։ Այդ անսասան զգացմունքները մեր քաղաքի օրդիները առանց ազգային խտրութեան արիւնով կնքել են կռւի դաշտերում, իսկ այստեղ, Կարմիր Խաչի և Քաղաքների Միութեան դրօշի ներքոյ՝ լազարէթներում կատարած աշխատանքով, և յօգուտ զօրքի կարիքների, պահեստիների ընտանիքների և պատերազմի այլ զոհերի գործերով։ Մենք ջերմապէս հաւատում ենք Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան հզօր հովանաւորութեանը քաղ. ինքնավարութեան աշխատանքների և հոգսերի նկատմամբ և Ձեր վստահութեանը դէպի նրա ձեռնարկութիւնները և նախաձեռնութիւնները։ Ամենը յաղթութեան համար, բոլորը զոհել ի փառս մեծ հայրենիքի — այս է մեր աշխատանքների հաստատ հիմունքը։

«Մենք բնակելով մեծ հայրենիքի սահմանի հեռու երկրում՝ ապրում ենք միատեսակ մտքերով ու զգացմունքներով Մեծ Ռուսաստանի հետ միասին, կատարելով քաղաքացիական բոլոր պարտականութիւնները, հաստատ հաւատում ենք մեր քաջարի բանակի վերջնական յաղթանակին, և կեանքի այն նորոգումը, որ կը բերի և՛ մեզ անհրաժեշտ պայմաններ մեր բնական ույժերը ծաղկեցնելու, ույժեր, որոնց շարքում բարձրագոյն դպրոցը, գիմնազիօն, նոր դատարանը և լեռնանց ճանապարհը հաղորդակից կանեն մեզ Կենտրոնական Ռուսաստանի կուլտուրական բարիքներին։ Անխախտ հաւատով դէպի պայծառ ապագան, անդադար աշխատելու հաստատ վճռականութեամբ, մենք գլուխ ենք խոնարհում Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան առաջ և խնդրում ենք սիրել և ընդունել մեր համեստ աշխատանքները և հաւատալ մեր պատրաստակամութեանը՝ բոլոր ույժերով աշխատել Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան հզօր հովանաւորութեան ներքոյ»։

Իսկ Թիֆլիսի վաճառականների պատգամաւորութեան ներկայանալու միջոցին սւագ Ա. Ն. Միլեան խօսեց հետեւեալ ճառը.

«Ձերդ Կայսերական Բարձրութիւն.

«Թիֆլիսի վաճառականութիւնը բաղդաւոր է ողջունելու Ձերդ Կայսերական Բարձրութեան մուտքը մեր հին Թիֆլիսը։

«Տեղական վաճառականութիւնը անկեղծ ուրախանալով՝ խորապէս համոզված է, որ Ձերդ Բարձրութիւնը, մեր սիրելի Թագաւորի՝ Նորին Կայսերական Մեծութեան Փոխարքան Կովկասում, Ձեր բարձրիմաստ կառավարութեամբ մեր հարուստ երկրում և տեղական առևտրի և արդիւնաբերութեան հզօր հովանաւորութեամբ, հնարաւորութիւն կը տաք Կովկասին ստանալու յետագայ զարգացումն երկրի բնական հարստութիւնները օգտագործելու գործում ի փառս մեր թանգագին հայրենիքի, իսկ վաճառականութիւնը պէտք է աշխատի յօգուտ մեր քաջարի բանակի, մասնակցելով ռազմա-արդիւնաբերական կոմիտէտների աշխատանքին և վիրաւորներին խնամելով իր լազարէթներում»։

Մեծ Իշխանն Իր խորին համոզմունքը յայտնեց քաղաքի արդիւնաւոր աշխատանքի նկատմամբ, յօգուտ պատերազմի կարիքների։ Վերջում Մեծ Իշխանը շնորհակալութիւն յայտնեց Իրան ցոյց տրված ընդունելութեան համար։

Երեկոյեան ժամը 7½-ին Նորին Կայսերական Բարձրութիւնը առանձին ունկնդրութեան ընդունեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պատգամաւորներին՝ Էջմիածնի սինոդի անդամներ Գեւորգ արքեպիսկոպոսին, Բագրատ վարդապետին և Թիֆլիսի առաջնորդ Մեսրոպ եպիսկոպոսին։ Գեւորգ արքեպիսկոպոսը Մեծ Իշխանին յանձնեց Կաթողիկոսի Նամակը։

Երեկոյեան քաղաքում տիրում էր անօրինակ կենդանութիւն։ Ժողովրդի մեծ խմբեր լցրել էին Գոլովինսկի և Դվորցովի փողոցները։ Աշակերտական խմբերը գոյնզգոյն լապտերներով հաւաքվել էին պալատի առաջ։ Ժողովուրդը շարունակ գոչում էր «ուրա», որ չէր դադարում երկար ժամանակ։

Ժողովուրդը ցրվեց միայն ուշ երեկոյեան։ Ցոյցերը վերջացան գիշերվայ ժամը 11-ին։ Տեղացի արհեստաւորները զուռնայի նւագածուով կատարում էին տեղական պարեր։

Երեկոյեան քաղաքը ամբողջապէս լուսավառված էր. առանձնապէս գեղեցիկ լուսազարդված էին քաղաքային տունը և պալատը։

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ՑԱՒԵՐԻՑ

II

Հասարակութեան վերաբերմունքը

Երբ աչքի ես անցնում մեր թատրոնի 50 տարվայ պատմութիւնը, գալիս ես այն եզրակացութեան, որ մենք դերասաններս իրաւունք չունենք ուժգին բողոքներ ուղղել հասարակութեան հասցէին։ Հայ հասարակութիւնը աւելի բարեխիղճ է եղել իր պարտականութիւնների հանդէպ, քան մենք դերասաններս մեր սանձնած գործի։

Ինչու։

Ամեն մի նոր սկսած գործ՝ անպայման պահանջում է գործիչներից որոշ զոհաբերութիւններ, զրկանքներ, նոյնիսկ անձնազոհութիւն։ Եւ այդ զրկանքների բովերով անցել են մեր նախորդները. Նրանք պատռեցին խաւարի վարագոյրը, նրա՛նք ստեղծեցին գործը, մաքուր, վսեմ գաղափարներով տոգորված... Նրանց ցանկութիւնն էր տալ հայ հասարակութեան մեծերի դպրոց։ Եւ ահա դուք թերթելով այդ ժամանակվայ ամսագրերն ու օրաթերթերի կրակոտ առաջնորդողները՝ կը տեսնէք, որ թատրոնը շարունակ դրուատվում է՝ որպէս դպրոց մեծերի համար։ Հայ հասարակութեան ազատն աւելի մօտ է և հարազատ դպրոցի ըմբռնումը. ահա այդպիսով և հարազատ էին ուզում դարձնել թատրոնի ըմբռնումը։

Պայմանները աջող դասաւորվեցին. տաղանդները յաջորդեցին իրար... զարմանալի իրականութիւն։ Եթէ բաժանելու լինենք նոր թատրոնական շրջանը երկու մասի, առաջին շրջանը կարելի է անուանել ոսկեայ, իսկ երկրորդը...

Նրա ծնվելն ու հրաշքներ գործելը համարեա միաժամանակ է լինում, և գուցէ դա է պատճառը, որ հասարակութիւնը բևեռեց իր ուշադրութիւնը դէպի մայրենի բեմը... Նա լսեց Սունդուկեանին, որի գործը կենդանի շունչ առնելով տաղանդաւոր դերասանների շնորհիւ հարազատօրէն միախառնվում էր իր հոգեկան ապրումների հետ. Պէպոյից յետոյ նա լսեց վրիժառու կնոջ մի ամբողջ հրաբուխ—Մեդէա, ապա օրդեկօրայս կնոջ անհուն վիշտը յանձինս Սիրանոյշի, վերջապէս «լինել թէ չը լինել» անմահ Ադամեանի ստեղծագործութիւնները...

Հայ թատրոնի գաղափարը շնորհիւ այդ մեծ տաղանդների տարածվեց քաղաքից քաղաք, գաւառից գաւառ։ Թէև սա ևս պէտք է շեշտել, որ այդ շրջանում գործի սիստեմատիկ զարգացում չը կար, այլ հրմայքի, հրաշագործութեան մի շրջան էր դա։ Ադամեանի շրջանը այնքան ուժեղ և զօրեղ էր, որ օտար բեմերի ուշադրութիւնն անգամ գրաւեցինք դէպի մեզ. դա երազ էր... Հանգաւ հրաշագործութեան թիւն Ադամեանը, դրա հետ ի միասին հանգչում է և հայ հասարակութեան խանդավառ վերաբերմունքը դէպի մայրենի բեմը։

Ահա դրանից յետոյ սկսվում է նոր շրջան, զրկանքների և նոյնիսկ հալածանքների շրջան։ Հայ դերասանը այնուհետև պէտք է հանդէս գար ոչ իբրև արտիստ, տարված տակ իր արտիստական ապրումներով. ո՛չ. հանճարը թռաւ, պահանջվեցին աշխատաւորներ. սակայն միթէ մենք այդ պահանջ-աշխատանքին դիմեցինք համերաշխ կերպով. միթէ ժամանակի ոգին ըմբռնեցինք. միթէ մենք ցանկացանք միացեալ ույժերով—ինչպէս նրանք, որ հայ թատրոնի հիմքը դրին—գնալ դէպի լոյսը... ո՛չ. չար նախանձը մտաւ մեր սիրտը, Ադամեանի դափնիները մեզ հանգիստ չը տուին։ Կոպիտ, առխական վայրենի բնազդներով հանդէս եկաւ մեր «ես»-ը։ Ասացէք, խնդրեմ. կա՞յ արդեօք մի անկիւն, ուր հասած չը լինի մեր դաւերի աղմուկը։ Արդեօք մեր անտակտ ու կոպիտ շարժումով շատ յաճախ չե՞նք յուսախաբել մեզ աստուածացնող հասարակութեան։ Եթէ ընդունում ենք, որ մենք չունենք գիտակից-թատրոնական հասարակութիւն, ապա ո՞ր բարոյական հիմունքով հանդէս ենք գալիս նրա առաջ մեր գործելակերպի խայտառակ, վարկաբեկող ձևերով։ Ի՞նչ իրաւամբ կորցրինք համերաշխութեան ոգին, ազատ զարգացման ոգին... Եւ այս ամենից յետոյ այլևս ի՞նչ ենք պահանջում... Ո՞վ է մեղաւոր, եթէ մենք ընկնելով գլխաւորապէս մեր անձնական եսից՝ ընդհանուր գործը հասցրել ենք քաոսային վիճակի։

Շատերս միմեանց հետ չենք խօսում... Թուրքը խոզի մսից այնքան չի զզվի, որքան մենք միմեանցից։ Ի՞նչ է դրա պատճառը, եթէ ոչ միայն մեր անհամերաշխութիւնը, մեր անտօրմալ դրութիւնը, մեր նեղ, գձուձ ինտրիգաները։ Տապալել, տապալել, անվերջ տապալել—ահա մեր իղձը... Եւ ահա այսօր մենք ամենքս անխտիր տապալված ենք... Մեր գլխաւոր երկու կենտրոնական քաղաքների հասարակութիւնը դադարել է յաճախել մեր ներկայացումներին, մենք նրան չենք կարողանում բաւարարել, նա իր հոգեկան պահանջի շտեմարանը գտնում է զօրեղ քայլերով առաջադիմող հարևան թատրոնի տաճարում։ Նա այլ ևս չէ ուզում ազգասիրաբար օգնել, և չէ՞ որ դա միանգամայն վիրաւորական է մեզ համար, եթէ մենք մեզ համարում ենք գիտակից գործիչներ։ Հարկաւոր է սթափվել խորը քնից և եթէ այսօր գաւառացիներն են տքնում մեր թատերասէրը, դրա մէջ չը պէտք է որոնենք մեր փրկութիւնը, որովհետև այդ նոյն գաւառը 15—20 տարի առաջ մեզ չէր ճանաչում, չէր հիւրընկալում, իսկ այսօր նա տենչում է տեսնել ներկայացումներ, բայց աւելի քան հաւատացած եմ, որ եթէ մենք մեր գործելակերպը չը փոխենք 20—25 տարուց յետոյ այդ գաւառացին կը դառնայ նոյն քաղաքացի և այնուհետև դա ևս կը փախչի մեր մօտից... յետոյ ո՞վ պէտք է փոխարինէ գաւառացուն... Այո՛, մեր հայ թատրոնը դպրոց է, սակայն ոչ մեծերի, այլ անչափահասների, որտեղ աւարտելով իրանց ուսումը կատարելագործվելու համար ուղարկում ենք բարձրագոյն հարևանի դպրոցը... սակայն վախենում եմ, որ վերջ ի վերջոյ մեր ոչ առաջադիմող սիստեմի շնորհիւ 10 տարեկան երեխաներին անգամ անկարող լինենք բաւարարութիւն տալ և ի հարկէ այդպիսով ստիպված լինենք փրկելու մեր դպրոցը...

Հասարակութիւնը օրէ-ցօր գիտակցաբար է մօտենում գործին, նա ոչ թէ անտարբեր է, այլ պահանջներ է դնում մեր առաջ։ Հետևապէս պէտք է գնալ ընդառաջ ժամանակի պահանջին. մեր միակ մտածմունքը պիտի լինի այն, որ թատրոնը չը վերածենք ազգային անկելանոցի—յանուն ազգի «ռօլաս» տանել, յանուն ազգի անբարեխիղճ պահանջներ դնել։

Առաջադիմութեան մեծ կռւում կարող է միայն լինել մաքուր ու վսեմ գործը. Եւ ահա հայ հասարակութիւնը, որ ժամանակի ոգին է, իր դերասաններից պահանջում է տալ իրան գեղարուեստին վայել գեղեցիկ գործեր, վսեմ ստեղծագործութիւններ։ Նա կամենում է մարդկութեան հոգեկան տանջանքների, անվերջ ապրումների գեղեցիկ արտացոլումը տեսնել... այսինքն գտնել վեհօղ մտքերի հանգոյցը, մարդկութեան յաւէտ թռչող ու տենչող հանճարի ճշգրիտ արտայայտութիւնները...

Սա է գեղարուեստի պահանջը. Ապա ուրեմն դառնանք մեր վերաբերմունքին, մեր ույժերին։

Ամօ-Խարազեան

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Գիւղի կեանքից

Շնող գիւղ, 16 սեպտեմբերի

Եթէ պարտաճանաչութեան բացակայութիւնը անդամալոյծ է դարձնում հասարակական գործերը քաղաքներում, ապա այդ նոյն պարտաճանաչութիւնը գիւղի իրականութեան մէջ իր սպանիչ դրօշմով տեղնտեղը մեռցնում է ամեն մի գործ, որ դժբաղդութիւն ունի հասարակական այլ ոչ անձնական կոչվելու։ Գիւղը ամայացած է աշխատանքի ընդունակ տարրերից։ Հարիւրաւոր ընտանիքներ մնացել են ձեռքները ծալած, շշմածի նման դէս-դէն են ընկնում, չը գիտենալով ոչ իրանց անելիքը, ոչ էլ արածը։ Անբերի տարի է, ոչ հարուստն ունի հաց, ոչ էլ աղքատը։ Բայց... դէ որտեղ էք տեսել, որ հարուստը սովից մեռնի. նա քարի տակից էլ հաց կը հանի, ու եօլա կերթայ։ Վայը եկել, աղքատին, անտէր մնացածներին է տարել...

Պատերազմի գնացած զինւորների, աշխատող ձեռքերից խպառ զրկված ընտանիքների ցաւերը հոգալու համար գիւղում ընտրված է և գոյութիւն ունի մի «կոմիտէ», որը սակայն ոչ մի գործունէութիւն չէ ցոյց տալիս։ Մինչդեռ ձմեռն արդէն մօտենում է, աշնանավարը սկսված է և հարկաւոր է շտապել օգնութիւն ցոյց տալու նրանց, որոնք զգում են օգնութեան կարիքը։ Կոմիտէի անդամները եթէ մոռացել են, թող յիշեն իրանց պարտականութիւնը ու գործի անցնեն։ Նրանք շատ լաւ գիտեն, թէ որպիսի օգնութիւն է հարկաւոր վերը յիշած այն ընտանիքներին, որոնք կանգնած են դաժան ձմրան շեմքին և բաւ բաւնդչանակութեամբ զուրկ են աշխատող ձեռքերից։ Դրանց խնամելու հոգածութիւնը կոմիտէի պարտականութիւնն է, և նա պէտք է կատարէ իր այդ պարտականութիւնը, քանի դեռ ուշ չէ։

Բ. Մկրտումեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԹԻՖԼԻՍ

◆ Ի պատիւ Փոխարքայ Մեծ Իշխան Նիկոլայ Նիկոլայեվիչի գալստեան՝ քաղաքի բոլոր դպրոցների աշակերտներին արձակուրդ է տրված երկու օրով։

◆ Նախընթաց օրը, ի պատիւ Մեծ Իշխանի գալստեան, Տ. Նազարեանի հիմնած «Վասպուրական» դպրոցի փախստական աշակերտ-աշակերտուհիները հիւրասիրվեցին սինեմատոգրաֆով։

◆ Պետ. Դումայի պատգամաւորներ Աջեմեան և Պապաջանեան Պետրօգրադից հետևեալ հեռագիրն են ուղարկել քաղաքագլուխ Ալ. Խատիսեանին. «Տեսնվել ենք Լազորիօյի հետ։ Համաձայն Բարձրագոյն հրամանի՝ լուսաւորութեան մինիստրութիւնը մշակում է Թիֆլիսի պոլիտեխնիկումի նախագիծը։ Եթէ Փոխարքան խնդրի, որ Վարշավայի պոլիտեխնիկումը փոխադրվի Թիֆլիս, միաժամանակ առաջադրելով պոլիտեխնիկումի համար Թիֆլիսի նշանակած գումարը, այդ դէպքում քաղաքի պատգամաւորութիւնը կարող է գալ և յուսալ, որ աջողութիւն կունենայ։ Մանրամասնութիւնները նամակով»։

◆ Քաղաքագլուխը վարձեալ պոլիտեխնիկումի մասին այս հեռագիրն է ստացել պրիվատ-դոցենտ Վ. Տօտոմեանից. «Վարշավայի պոլիտեխնիկումի դիրեկտոր Ամալիցկին համաձայն է, որ Վարշավայի պոլիտեխնիկումը փոխադրվի Թիֆլիս։ Անհրաժեշտ է պատգամաւորութիւն ուղարկել Պետրօգրադ»։

◆ Յիշեցնում ենք հայ հասարակութեանը, որ այսօր՝ ամսիս 25-ին և 26-ին, Հայկական Կենտ. Կոմիտէտի և Կովկ. Հ. Բ. Ընկերութեան Նախաձեռնութեամբ ժողովարարութիւն է կատարվում տուփերով յօգուտ մեր տառապեալ գաղթականների. ուստի յուսով ենք, որ Թիֆլիսի հասարակութիւնը չի վլանայ իր առատ նուիրաբերութեամբ ընդառաջ գալ մեր եղբայրների և քոյրերի փրկութեան գործին։

◆ Հայ փախստականներին գործ և աշխատանք հայթայթելու համար Կովկ. Կենտ. Կոմիտէտը և Կ. Հ. Բ. Ընկ. բացել են տեղեկատու մի բիւրօ։

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ

◆ «Р. В.»-ն յայտնում է, որ պրոֆ. Մակովսկիի թաղմանը անյայտ մի ստուդենտ ծածանեցրեց դրօշակ, որի վրա կար մակագրութիւն բոլոր իսկական ռուս մարդկանց միանալու մասին։ Թաղմանը ներկայ բոլոր անձինք վայրկենապէս ցրվեցին։

◆ Եպիսկոպոս Վարնավան հրաժարվեց ներկայանալ սինոդի դատարանին և մեկնեց իր թեմը։

◆ Առանձին մասնաժողովը Պետրօգրադում պարզել է, որ մանր արծաթէ դրամի պակասութիւնը հանդիսանում է բացառապէս այն բանի հետևանք, որ ազգաբնակութիւնը ձգտում է խօշոր պաշար տեսնել։ Պարզվեց, որ մինչև պատերազմը մանր դրամներ բաւականանում էր 200 միլիոն մանրացնելու համար։ Ներկայումս այդ թիւը հասել է 300 միլիոնի։ Բայց հնարաւորութիւն կայ այդ թիւը հասցնել 500 միլիոն ռուբլու։

◆ Մոսկվայում ազնուականների խորհրդակցութիւնը մտադիր է լոյս յայտնել, որ պետական իշխանութիւնը, հաւատարիմ ուղղափառութեանը, ազատ ամեն տեսակ կործանարար ազդեցութիւնից և գայթակղութիւններից, հաստատուն, ուժեղ ներքին միութեամբ և արագ՝ գործողութիւնների մէջ, կը ստեղծէ այնպիսի պայմաններ, որոնք կը դիւրացնեն ժողովրդական ույժերի աշխատանքը։

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Печатать дозволено военной цензурой.

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

(Թիֆլիսի ժամերով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է՝

№ 3	դէպի Բաթում	1 ժ. 45 ր.	ցերեկ.
№ 4	» Բագու	7 ժ. 3 ր.	երեկ.
№ 6	(արագ) »	12 ժ. 8 ր.	ցերեկ.
№ 9	» Բաթում	8 ժ. 53 ր.	երեկ.
	» Ջուլֆա	8 ժ. 53 ր.	երեկ.
	» Բորժոմ	3 ժ. 20 ր.	ցերեկ.

ԺԱՄԱՆՈՒՄ Է ԹԻՖԼԻՍ՝

№ 3	Բագուից —	12 ժ. 54 ր.	ցերեկ.
№ 4	Բաթումից —	5 ժ. 55 ր.	երեկ.
№ 5	Բագուից (արագ)	7 ժ. 41 ր.	երեկ.
№ 10	Բաթումից —	9 ժ. 51 ր.	առաւ.
	Ջուլֆայից —	8 ժ. 11 ր.	առաւ.
	Բորժոմից —	7 ժ. 25 ր.	առաւ.

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Բժշկ. Բ. Նաւասարդեանի

Հիմնված 1880 Թ.

(Գուկիա, Վորոնցովի արձանի հանդէպ)

Ամեն օր, բացի կիրակի օրերից

«606»-ի եւ «914»-ի ներարկում բժշկական խորհրդակցութեամբ՝ առ. 11—12 ժ.

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վեներաուժութեան վեներական (սիֆիլիս) հիւանդութիւն։

Բ. Գ. ԱՂԱՍԵԱՆ—9½—2 ժ. ներքին, ջղային եւ երեխայոց հիւանդութ. և ծախկահատ.։

Մ. Մ. ԲԵՆԻԱՄՕՎԻՉ—11—12 ժ. ականջի, կոկորդի քթի հիւանդութ.։

Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—12—1 ժ. երեքշ. հինգշ. և շաբաթ. երեխայոց ներքին և հիւ. և ծաղկահատ.։

ԿԻՆ-ԲԺԻՇԿ ՏԷՐ-ԴԱՒԹԵԱՆ—12—1 ժ. մանկաբարձութիւն և կանանց հիւ.։

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ

Մ. Մ. ԲԵՆԻԱՄՕՎԻՉ—6—7 ժ.

Վճարը 50 կ.։ Չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝

Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

1. 0—155

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Գ. Ա. ՀԱԽՎԵՐԴԵԱՆ

նախկին օրդինատոր Պետերբուրգի սիֆիլ.-վեներ. կլինիկայի։ Ընդունում է հիւանդներին յատկապէս միզասեռային, վեներ., սիֆիլիսային հիւանդութեան. առաւ ժամը 10—11 և երեկ. ժ. 6—8, Սեմեօնովսկայա փող., № 18 (Վորոնցովի արձանի մօտ)։ Բժշկի բնակարան. Սեմեօնովսկայա, № 16.

(չ. ու. կ.) 1018. 100—85

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՊՇԵՑՈՒՑԻՉ ԳԻՒՏ

Վերադարձնում է ույժերը, կայտառութիւնը և տղամարդութիւնը։

Տարիներ շարունակ, ասում է պրոֆ. Ժակ Լերու-Սինօ, կրում էի հոգեկան տանջանքներ. ես ամաչում էի ուղիղ նայել մարդկանց երեսին, թոյլ, հիւծված, կենսական ույժերս ու սեռական եռանդը վերադարձնելու յոյսս կորած, ես չէի կարողանում առողջ տղամարդուն վայել դիրք պահել հասարակութեան մէջ ես սկսեցի ճանապարհորդել մի երկրից միւսը, խորհրդակցել յայտնի բժիշկների հետ և փորձել ամեն տեսակ բժշկական սիստեմներ, բայց վերջ ի վերջոյ զգացի, որ քայքայվում եմ հոգեպէս, ֆիզիքապէս ու բարոյապէս և սարսափում էի անձնասպանութեան կամ գժանոցի մտքից։ Բարեբաղդաբար ինձ աջողվեց գնալ Պարիզ, ուր իմ մի բարեկամը բժշկվում էր ջղայնութիւնից. Նա խորհուրդ տուեց ընդունել ֆօսֆօր, այսինքն դօկտ. Գէլզի ՍԵԻՄՈՒԼՕԼԸ։ Ես չը հաւատացի, բայց որովհետև նա ընդունել էր և դրանով կրկին վերադարձրել իր առողջութիւնը, ուստի ես-էլ որոշեցի փորձել. Նա վերադարձրեց իմ նախկին կայտառութիւնը և ջղային ույժը. Ներմուծեց արեանս մէջ նոր կեանք և իմ մարմնի բոլոր օրգաններին տուեց եռանդ և երիտասարդական ույժ։ Մեծ էր իմ ուրախութիւնը, երբ անօգուտ կերպով շատ հաչակված դեղեր ընդունելուց յետոյ, պատահաբար ծանօթացայ այդ միջոցի հետ և բժշկվեցի։ Այդ բոլորը ինձ աջողվեց ամենահասարակ սիստեմի միջոցով, որը ամեն մէկը կարող է գործածել աննկատելի կերպով։ Իմ ուրախութիւնը մեծ է, և ես որոշեցի իմ բաղդաւորութեան գաղտնիքը հաղորդել նոյն ցաւով տառապողներին. դա դօկտ. Գէլզի ֆօսֆօրն է, այսինքն Սեիմուլօլը, որը թոյլ, ջղային, ընկճված ու սեռական եռանդը կորցրած հազարաւոր մարդկանց կամոքի։ Ներկայումս այդ դեղով ես բժշկվում եմ և լաւ հետևանքներ հասնում։

Կլինիկա ջղային և ներքին հիւանդութիւնների՝ դօկտ. Ժակ Լերու-Սինօ։

Իսկական Սեիմուլօլը պատրաստվում է Ֆրանսիայում (Պարիզում), ամեն մի արկղը ունի գործարանի դրոշմը. „Institut D-r Calvet Paris“. մի տուփը բաւական է, որ դուք զգաք ձեր հրաշալի գործողութիւնը եւ դուք կը ստանաք ձեր ուզած եռանդը եւ առողջութիւնը. դեղերի հետ ուղարկվում է բոլոր եւրօպական և Ռուսաստանի պրօֆեսօրների, բժիշկների, հիւանդների գովասանքները և շնորհակալական նամակները։

Պատուէրները, փողը և նամակները ուղարկել 1) Институтъ Д-ра Кальве, Тифлисъ, Эриванская площ., Пушкинская 3, отд. 11|2, верхній этажъ, д. Кредитнаг О-ва (Խնդրեմ հասցէն գրել լրիւ, ինչպէս որ ռուսերէ գրված է)։ Մէկ տուփը արժէ 7 ռուբ., ճանապարհածախսով և վերադիր վճարով 50 կոպ. աւելի արժէ։ Ով ուղարկէ 7 ր. փողը առաջուց լրիւն, ճանապարհածախս չի վճարում։ (ու.) 609. 10—4

ՀԱՂԲԱՍԱՅ ուսումնարանի համար հարկաւոր է մի

ՈՒՍՈՒՑԻՉ

վարձատրութիւնը միայն պարապած շրջանի համար, սկսած օրից մինչև մայիսի վերջը, ամսական 35 ռուբլի։ Տրվում է բընակարան, վառելիք և ծառայ։

Դիմել ինձ—Тифлисъ, Грибоѣдовская, 20.

Նախագահ հոգաբարձութեան՝

Գրիգորիս ա. ք. Երզնկեանց

(ա. օ.) 675. 3—1

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐՈՎ ԵՒ ՀԱՇՒԱՊԱՀԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

ՅՈՎՀ. ԶԱՔ. ՏԷՐ-ՍՏԵՓԱՆԵԱՆՑԻ

Ընդունելութեան քննութիւնները օգոստոսի 24-ից։ Պարապմունքների սկիզբը՝ ուսումնարանում—սեպտեմբերի 1-ից, կուրսերում—սեպտ. 15-ից՝ I Тумановская ул. с. д. № 31.

640. 10—10

ԱՌԵՒՏՐԻ ԵՒ ԱՐԴԻՒՆԱԲ. ՄԻՆԻՍՏՐՈՒԹԵԱՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹԵԱՆ ՏԱԿ ԳՏՆՎՈՂ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

ՀԻՄՆ. Տ. Մ. ՓԻԼՕՅԵԱՆԻ

(Երկու սեռի համար)

Թիֆլիս, Միքայէլեան պրոսպ., № 24.

Խնդիրների ընդունելութիւնը ամեն օր 10—12 ժ. առ., ժ. 5—7 երեկ.։

Պարապմունքները կը սկսվեն սեպտեմբերի 21-ից։

Տեղեկութիւնները տրվում և ուղարկվում են ձրի։

(չ. ու. շ.) 589. 0—12

Типографія Канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный.